

D'UNA FESTA QUE CANTA
(Pròlegs i epílegs al *Llibre de la Festa d'Elx*)

Gaspar Jaén i Urban

ÍNDEX

Pregó de les festes de Sant Francesc de Crevillent	1982
Elogi del valencià i de la Festa	1983
Nova crònica de la Festa d'Elx	1985
Cançons	1988
Pregó de les festes d'agost d'Elx	1988
Tramoistes del cel, gent de l'arcada	1988
Mestre Vila	1990
Dels cronistes de la Festa: Massip	1991
Crida pro lilit de la Mare de Déu	1991
Pintors de la Festa: Albert Agulló	1991
<i>Post Scriptum</i> per a Joan Castaño amb motiu d'haver editat a ca Manolo Pastor la consuetud de Carles Tàrrega i Caro	1992
Carta contra el canvi de vestuari	1994
Intervenció en el seminari del festival de teatre	1994
Algunes notes sobre el cel i la tramoia alta	1995
Pregó de les festes de Sant Bonaventura de Pedreguer	1997
Memòria de la restauració de les ales de la mangrana que es va fer l'any MCMLXXXIX i la caiguda i destrucció de les dites ales en els preparatius de la Festa del MCMXCVII	1998
Presentació d'Hèctor Càmara, Luís Gimeno i el <i>website</i> lafesta.com	1999
L'arquitectura de la festa	2000
Sentit, actualitat i supervivència de la Festa d'Elx	2001
"Pròleg" a Joan Castaño i Garcia: <i>Aproximacions a la Festa d'Elx</i>	2001

PREGÓ DE LES FESTES DE SANT FRANCESC DE CREVILLEN (1982)

Crevillentins!

Sóc un ciutadà del País Valencià. Soc valencià com vosaltres. Com vosaltres parle valencià, la llengua dels nostres avantpassats des de que fa set-cents anys van vindre a aquestes terres. Parle el valencià de la nostra història i de les nostres llibertats.

Soc d'un poble germà. Des de ma casa puc veure la serra de Crevillent, que tant m'estime. La serra de Crevillent, tan clara, la que tanca pel nord el Baix Vinalopó, la nostra comarca de vetes blaves a l'aigua i al cel. La serra per on el poble de Crevillent se'n puja com un somni àrab. La serra on Crevillent se n'entra cavant coves netes i blanques. Aquesta serra sense arbres, dura i tallant com la lluna. La serra altiva i vigilant, recer de les àguiles. La serra, sentinella de la neu. La serra més alta, la serra més clara.

Soc d'un poble germà que juntament amb el vostre visqué sotmés al feudalisme fins fa poc més d'un segle. Malhaurada siga Isabel de Castella que entregà el lloc de Crevillent i la vila d'Elx als Càrdenas. Malhaurats siguen els nobles i els senyors feudals opressors d'aquestes viles. ¡Que a l'infern siguen els opressors dels pobles!

Però ara, pregoner de la vostra festa, he vingut a incitar-vos al ball i a l'alegria. Em plau i agrasc la comanda. He vingut a recordar-vos la festa i la lluita: la força salvatge de quan Crevillent era una vila agermanada que lluitava contra els senyors feudals; la força salvatge dels maulets que s'enfrontaven als botiflers. Amb la força de la lluita i de la llibertat vinc a incitar-vos al ball i a la festa.

Els crevillentins heu demostrat que estimeu la llibertat i la festa, i vinc a pregonar-vos una festa en llibertat. Com aquella llibertat amb què Crevillent va rebre la fi del poder feudal: la gent eixia al carrer i pujava a l'antic castell i trencava l'escut del noble. I alçaven senyeres amb les quatre barres, nobilíssima ensenya dels reis de Catalunya i Aragó, al mateix castell que Jaume I guanyà per a les llibertats i que els castellans enviliren.

Després va vindre una altra gent de fora. Uns altres castellans eren, però serfs i no senyors. I aquí van trobar treball. Uns carrers per al crit i la festa. A Crevillent trobaren una altra antiga llengua que se'ls ofería tota nova: la llengua de Crevillent, la llengua que es parla al País Valencià, a les Illes Balears, a les Illes Pitiüesses, al Principat de Catalunya, a la franja de ponent aragonesa, al Principat d'Andorra, a la Catalunya del Nord i a la ciutat de l'Alguer, a Sardenya: la llengua coneguda arreu el món com llengua catalana: el bell valencià dels nostres pares. I aquella gent que s'ha quedat són crevillentins perquè aquí han nascut els seus fills, i els fills i els fills dels seus fills seran crevillentins.

Benïts siguen si, com nosaltres, estimen aquesta llengua, aquesta terra agra i dura, d'espart i piteres. Aquesta terra nostra de

rambles per on baixa l'aigua de les torrentades i on les palmeres són plomalls que al cel se'n pugen. Aquesta terra on el més gran miracle és l'aigua, on la festa és l'hort i el jardí, la pomera i la parra, tarongers, llimoners i pereres. Els gesminers enfilant-se per les cases de camp, l'ombra dels pins, les figueres verdals, les figueres de pala.

La festa al sud del País Valencià és l'aigua fresca del pou de la casa, el botijó ple d'aigua acabat d'omplir. Som valencians de la festa, de festes que són trons i traques, com músiques per l'aire. Som valencians i recordem que més enllà de Crevillent tot era terra de moros. Crevillent ha estat sempre terra de fronteres obertes. Celebrem-ho!

Amb el vi del nou del Boig, acabat de xafar. Amb coca de sardina, que a Crevillent feu tan bona. Amb l'aiguarent dels moros i el vi dolç dels cristians. Celebrem-ho!. Amb els cristians i els moros del migdia del País Valencià: les filades lluentes que donen voltes i revoltes i ensenyen la plata dels sabres i les plomes dels turbants. I *Paquito el xocolatero*. I les marxes mores. I els vestits brillants i formosos. I l'olor de la pólvora que se n'entra pels narius, pels carrers i pel cel i les places.

Açò és Crevillent i aquesta és la festa que pregone.

El poble de Crevillent que se'n puja, costera amunt, per empinats carrers, plens de pedra quan plou. Som d'un poble que ha sobreviscut a la set i a la derrota. Estimem el treball com estimem la llibertat, com salvatgement estimem la terra resseca que ens ha vist nàixer i créixer.

I vam inventar les estores antigues, que a les cases posaven sota el braser, damunt del pis d'algeps o de terra xafada. I les catifes, com un record musulmà, com un somni de l'orient desconegut. Tota la glòria per als teixidors de catifes i d'estores, per als homes que han fet els més bells treballs amb l'espart de la serra i el jonc del saladar, per al filador i el que mena, per al llaurador que planta arbres i els rega.

Hem sabut sobreviure, com si fóssem fardatxos, en aquesta terra seca, sense arbres ni rius, una terra tantes voltes vençuda, tantes voltes humiliada. Aquí, on la festa era el poble vestit de mil colors, amb vestit nou, passejant-se pel carrer, la plaça a l'hivern i el Calvari a l'estiu. Les festes de l'Àngel i de la Salut. I les del Pont, tan rumbooses!.

La festa són balls pel carrer i farolets de paper que en l'aire tremolen. La festa eren els nanos i els gegants. El tabalet i la dolçaina. La fira. L'estrena de la roba. La camisa nova. El *trage* nou del xiquet. Els pares li compraven un joguet de la fira: trenets de llanda pintada de colors; carretilles de fusta; balons de goma; monyiques de cartó i de pasta pintada. Monyiques de la Xina. Les tòmboles i les barquetes. La nòria mecànica carregada amb sacs d'arena.

I sempre, sempre, el Calvari. Pelat d'arbres; castigat pel sol: el Calvari, que és el cor del poble i per a la festa s'omplia de llum i de barraques. Enmig, un temple de fusta i de lona on tocava la banda. La sopa de faixa. I les quadrelles, que se n'anaven a menjar-se la mona, i se'n pujaven fins les ermites del vessant de la serra.

I allà lluny, allà lluny, la mar. La mar Mediterrània, plena de calma i de pins. La mar, camí dels grecs civilitzats, dels enginyers romans, dels pirates de l'Àfrica, dels mercaders de l'orient, dels pescadors de Santa Pola... La mar del Pinet. Les barraques de Sant Jaume. La mar, que és a penes una ratlla blava vista des de dalt del mercat.

La festa era el sopar al carrer. La bombeta sobre la porta de la casa. Aquelles meravelloses cases de planta baixa, generoses amb el sol i amb l'espai. La sopa dalt del terrat, on havia que pujar tots els mobles. Sopàveu dalt del terrat, mirant la nit, com els nostres senyors antics, els àrabs d'alta saviesa que coneixien el cel i la matemàtica, i sabien curar totes les malalties, i escrivien els versos més bells de tot l'orient i l'occident.

I els balls en la plaça. I el cant de gala de les corals. El poble cantant sempre pel carrer, a l'eixida de les fàbriques. La sàtira i la broma. La burla del poder. Les cançons d'abans de la guerra, on es parlava de banderes republicanes i d'acudits picants. El poble xocant i xistós de les cançons satíriques, quan de la sàtira s'havia fet una arma, un fusell de paraules sabut i civilitzat que li feia por als *senyorons*. I les havaneres a l'ombra de la barraca, tots mirant a la mar.

Tot això era la festa. Aquesta ha estat la profunda religió dels pobles que, com el nostre, s'han volgut lliures: el temps que roda, la pluja i la vida, els homes treballant cada dia; la voluntat de saber, que és infinita, els càntics d'amor a la terra i a la llibertat.

A tot això us convida. Tot això us recorde. És la vostra vida i la vostra història, la història dels valencians i dels crevillentins. És l'antiga cultura i l'antiga saviesa del poble d'aquest País Valencià que els déus beneisquen sempre.

Crevillentins, a la festa!

«Els crevillentins heu demostrat que estimeu la llibertat i la festa», *La Terreta, butlletí d'informació local*, 00-09-1982, Crevillent, Ajuntament, sense paginació general.

ELOGI DEL VALENCIÀ I DE LA FESTA (1983)

Des de fa unes quantes dècades els homes i els xiquets que fan la Festa d'Elx van deixant de parlar en valencià, çò és van deixant de parlar la llengua de la mateixa festa que representen.

El fenomen coincideix amb la castellanització en massa del País Valencià que, com és sabut, té una gran part de suïcidi lingüístic. Els pares que en parlar-li als fills canvien de llengua i ho fan en castellà estan esborrant el més important senyal d'identitat que com a col·lectivitat tenim.

Qui parla valencià i li parla als fills en una altra llengua els està negant –potser sense saber-ho- l'herència de set segles, la saviesa i el coneixement de tots els seus avantpassats, les arrels del seu poble.

Qui no sap i estima la llengua antiga de la terra on viu, no és digne de que aqueixa terra l'acollesca i li done pa i casa.

Els xiquets i els homes de la Festa van parlant entre ells en castellà a l'ermita de Sant Sebastianet, al cel, al cadafal, als inferns de la tramoia, al corredor...

El valencià va desapareixent dels llocs que devien haver estat el més fort reducte de la llengua d'Elx pel que aqueixos llocs haurien de suposar d'estima cap a les tradicions i els costums dels nostres pares.

Ara bé, cal preguntar-se si encara avui té sentit la Festa, al marge de la qüestió de l'idioma i l'espectacle. Al meu parer la contestació és afirmativa, ja que una lloa de la Mare de Déu d'Agost com ho és la Festa d'Elx té sentit quan s'és fidel al seu significat ancestral i antropològic.

La Festa d'Elx representa el moment crucial de la mort de la mare, de la mare de cada mortal. Encara que siga només per això, ja pot emocionar. Però si la Vespra és la mort de la mare, la Festa és la resurrecció de la vida, l'Assumpció de la Mare de Déu, la nova primavera, la segona part del cicle de la vida i la natura, antic com l'home i la terra.

Per damunt de les reduccions canòniques, la Mare de Déu d'Agost és la màgia i l'esperit, el ritual que fa bons la collita i el part, que dóna el foc i la pluja, que fa propici el vent, el sol i la lluna. És això el que emociona de la Coronació, quan tota l'església està plena d'actors i artefactes, de gent, d'oripell i de calor.

L'Assumpta és el camp de forment granat; els bancals de mangraners tot just regats, amb la fruita tendra; els ametllers promptes per a la collita; l'inici de la vida; la terra fèrtil; els animals prenyats; l'amor inicial, origen de la vida.

S'ha valorat molt el fet que la Festa d'Elx fos representada per la mateixa gent del poble. D'un poble que parlava valencià. Era un senyal i una garantia d'autenticitat. Som d'Elx els qui fem la Festa.

Som valencians i hem de parlar valencià, perquè no podria ser d'una altra manera.

La Festa és la llengua viva. No hi ha símbol més exacte de la desfeta lingüística a Elx que l'àngel que allarga les vocals, sense dir el text original, o la Maria inventant-se les paraules el significat de les quals no sap o no recorda.

Els xiquets de la Festa són un espectacle penós, però també ho són els apòstols i els jueus que no saben fer *es* i *os* obertes, *esses* sonores, *jotes* i *ges*. Uns homes que fan de cantors i no saben parlar, no diuen res perquè no saben el que diuen.

Més enllà de que el mestre de capella o el patronat tutelar del Misteri prenga les mesures necessàries sobre la dicció, sobre el text i sobre el coneixement de la llengua per part dels que canten, el fet és que conforme va deixant-se de parlar valencià va morint la Festa de mica en mica, va fent-se una estricta peça de museu on es canten -es diuen- coses que no entenen ni els actors ni el públic.

I si arriba un moment en que el valencià desapareix de la Festa d'Elx més enllà de la representació estricta i una llengua estrangera s'ensenyoreja dels artefactes celestials, de la veu dels cantors i de l'espai de la Festa, haurà passat a Elx una de les grans desfetes d'aquest poble. Com les inundacions i els terratrèmols que ens han assolat, com la set i la pesta, com la crema de les esglésies, com les grans tales de palmeres que encara patim per a la nostra vergonya.

La desaparició del valencià de la Festa farà d'ella un espectacle de plàstic, no la veu d'un poble, pobre i llaurador.

Deshonor ens hauria de procurar aquesta novetat. Gran pena seria que una llengua aliena se n'entràs fins els llocs més amagats d'Elx, fins el cor i el ventre d'on li surt vida al poble.

Dins mateix de la Festa es mor la llengua dels àngels de la Festa, l'antiga veu d'aquesta terra, que era, segons Muntaner, *del pus bell catalanesc del món*.

I cal resistir aquesta mort quotidiana. Cal no oblidar cap paraula; recordar les veus del camp i de les fàbriques; del poble antic, que és una font de saviesa infinita; les paraules dels arxius i dels diccionaris, dels llibres vells, de la història antiga.

No podem deixar morir aquell valencià amb que s'omplien els carrers i les places del Raval i de la Vila, del Pla de Sant Josep i del Camp d'Elx.

¿Com podrien els d'Elx deixar de parlar-li per a sempre als fills en la llengua de la Festa? ¿Com podrien oblidar-se del valencià del Misteri?

«Elogi del valencià i de la Festa», *Avui*, 12-08-1983, Barcelona.
També en *Noticias al día*, 13-08-1983, València, p. 14. També en *Información*, 14-08-1983, Alacant, p. 13.

NOVA CRÒNICA DE LA FESTA D'ELX (1985)

Vet aquí que tots els dies catorze d'agost de tots els anys des de fa segles, la Verge Maria, que és un xiquet que encara no ha canviat la veu i la té blanca encara, vestida amb hàbits blancs i blaus, corona daurada de llautó al cap, entra cantant a l'església parroquial -després basílica menor- de Santa Maria d'Elx, un edifici de grans dimensions, barroc, amb rastres d'un classicisme senzill i pobre i amb una bellíssima capella de la Comunió neoclàssica.

L'església està situada enmig de la vila, d'origen musulmà, amb il·lustres antecedents ibers i romans. Som al sud del País Valencià i dels Països Catalans, vora la ratlla lingüística meridional que divideix en dues la governació d'Oriola.

Elx és un poble ric, un poble destruït, de voravies perpètuament trencades i pavimentats malforjats; està rodejat de formosos horts de palmeres molts dels quals, abandonats, van assecant-se. La mar és a prop.

Pels carrers l'aire abrasa la pell i dins l'església la suor fa lluenta la carn. Els ventalls es mouen volent donar-li alè a la boca. La Verge Maria canta en un gregorià agut i punyent el desig de veure el seu fill, mort en la creu pels romans, entre lladres, com un lladre, molts anys abans. Comença la Festa d'Elx.

Diuen que les paraules i les músiques van venir per la mar devers els segles tretze o catorze. Els estudiosos assenyalen el quinze, ja ben avançat, i veuen una bella metàfora en l'arca que un desembre varà en la platja del Pinet, albufera d'Elx.

Un o altre segle, per al viatger, no deixa de ser una dada curiosa, erudita, fàcilment oblidable. Allò que el corprén és la brasentor de l'aire que li crema la gola a les sis de la vesprada -les quatre de sol-, la suor que li corre pel cos, la llum esplendorosa, els vestits de les Maries, les corones de llautó, les perruques i les flors de drap dels àngels de coixí.

Canta la Maria, com ho faran els àngels, els jueus i els apòstols, en llemosí segons el programa de mà, és a dir, en el valencià que tota la gent d'Elx parlava fins fa ben poc, és a dir, en el bell català que de Salses a Guardamar i de Fraga fins a l'Alguer feia del nostre poble part d'un altre poble més gran. Els Països Catalans. Part d'Europa.

En les darreres dècades, tot ha anat canviant. A una llarga decadència que cap restauració no ha capgirat, s'ha afegit que la llengua de la Festa d'Elx haja quedat més i més anacrònica i la música, espúria i contaminada de sarsueles i d'havaneres (magnetòfons en temps més recents), resta lluny de les monòdies i polifonies del principi de l'edat moderna. Diuen que aquesta lenta decadència de la Festa d'Elx començà al segle dinou, per manca de diners i, potser, de culta devoció. Tant se val; per fortuna el temps no ha pogut amb el drama i, malgrat tot, ens ha arribat viu fins a

final del segle vint, ple de significats i simbologies, envoltat de mites i literatures.

Canta la Maria davant les estacions assenyalades als grans pilars del costat de l'Epístola de la nau central de l'església: l'hort de Getsemaní, el mont del Calvari i el Sant Sepulcre. I en arribar sota la cúpula, on hi ha alçat un cadafal de fusta amb columnetes salomòniques que fan de barana i una catifa amb grans roses rosades sobre un camp de blau que fa de sòl de terra, la Maria se'n puja al llit i s'agenolla.

I s'obrin les portes del cel, un vel penjat de la cornisa del tambor de la cúpula, una tela amb uns nuvolassos pintats que tanca per sota la mitja taronja, barroca i esplèndida, per fora tota de teules blaves, com acostumaven a fer els del Regne de València fa dos-cents anys. S'obri el cel i hi surt la Mangrana, un artefacte tancat que, des dels vint-i-cinc metres d'altura, va baixant a poc a poc, vuit galls que s'obrin, sang del Déu del vi, la unitat de l'Univers on cada granet forma part del tot. I dins hi ha un àngel que du en la mà una palma.

Esclaten coets en el cel d'Elx, un cel travessat pels avions que porten centenars de milers de turistes des de Londres i Estocolm fins l'aeroport internacional de l'Altet, a deu minuts en cotxe d'Elx, en aquest terme municipal, un dels principals aeroports de l'estat, des d'on en poques hores es troben a Frankfurt, a Milà o a Barcelona els representants de la indústria sabatera d'Elx. Kelme i Paredes envien els seus esportius a tot el món. Li fan la competència a les grans marques nord-americanes. Adidas, Nike. O importen calcer des del sudest asiàtic. Segueixen el camí que en un altre temps obriren els comerciants de dàtils, magranes, palmes, espartenyas o estores que anaven fins a Alcoi i València.

Els anys 60, el dòlar entrava a Elx pels tèlex i les transferències bancàries, comprava fàbriques i sabates, portava masses de nous elxans des de Múrcia, Castella i Andalusia. Lluny quedava aquella vaga dels costurers del 1903, que fou tan llarga i salvatge que hagué d'intervenir una Companyia d'Infanteria de l'exèrcit espanyol per a posar ordre.

Però ara, l'àngel baixa per l'aire i li porta a Maria una palma, símbol de la Victòria, de la Fecunditat, de l'Ànima. L'àngel canta, però no diu res. Inútilment intenten els espectadores més sabuts seguir el seu parlament llegint-lo en el llibret editat pel Patronat del Misteri, que va venent pel temple un dels *tontets* del poble.

L'àngel allarga les vocals, però no fa frases ni paraules. Cap símbol podria ser més patètic d'un poble que ha anat perdent la seua llengua, fent-la estranya, que ha anat deixant reduït el significat de paraules com cursa, cambra, fidel, a un parell d'idees antigues, a un camp semàntic restringit on l'idioma es fa infinitament pobre ans de desaparèixer del tot. Com a tants llocs dels Països Catalans, que no us enganye la publicitat, a Elx la llengua catalana fa aigua.

Si l'àngel parlàs, li diria a la Maria que sí, que aviat veurà el seu amat fill, i que bé, que ja que així ho desitja, ans d'adormir-se tindrà amb ella els apòstols. I se'n torna a pujar al cel entre llums i oripells, trons i coets, entre l'enorme admiració de la gentada.

Els autors noucentistes que, amb ànim d'estudi, s'acostaren a la Festa d'Elx a principi del segle vint, trobaren un gust andalusí, rituals bizantins d'or i d'encens, ressons arabitzants en els cants de l'àngel i de la Maria. Res més incert. Rubio, Vives, Llobregat... els estudiosos més recents del tema n'estan d'acord: la base musical d'aquests cants és un gregorià que ha tingut grans variacions i ornaments després de molts segles de cantar de memòria.

I van entrant els apòstols, Sant Joan i Sant Pere i tots els demés, per l'andador central que recorre la nau de l'esglèsia. A la *Llegenda Àuria*, que Jaume de Varazze va escriure en llatí cap al 1264 i que d'antic es va traduir al català amb el títol de *Sants rossellonesos*, s'arreglen diversos episodis de l'Assumpció de Maria de Natzaret. Hom diu que aquest text, passat per la mar i per l'aire d'Itàlia, Mallorca i València, es troba a la base de la Festa d'Elx. S'hi explica que els apòstols anaren sent transportats per l'aire, miraculosament, des dels llocs estranys i allunyats on predicaven, fins a la casa de Maria, en Jerusalem.

I com en un relat de Gabriel Miró, els camps d'Elx, d'oliveres, magraners i palmes, són els de Galilea, enllà la Mediterrània. Les rambles seques, la mar mansa, els turons suaus. Com uns exiliats, els apòstols tornen, en un acte d'amor i misteri, per a fer menys dolorosa l'agonia de la mare. I tornen a trobar les serres pelades, les flors del baladre, les cases d'algeps, la pàtria que deixaren, els records i la infantesa, un meló d'aigua obert el mes d'agost sota l'emparrat d'una faeneta o d'un mas de Castelló de la Plana, envoltat de tarongers. Es troben els amics i els carrers, els panals d'avespes, els canterets d'aigua. I plens de goig i d'alegria, s'admiren, es besen, s'abracen. I canten.

Quan ja tots els apòstols estan dalt del cadafal, envoltant al xiquet que fa de Maria, canten motets molt bells, salves, fragments polifònics dels segles setze i disset. Encenen ciris i el xiquet que fa de Maria fa com qui es mor, els apòstols s'apreten vora el llit i lleven el matalàs; gira i cau a un costat la fusta que fa de somier, amb un mecanisme de persiana, i alcen un llit sobre el qual està gitada la Mare de Déu de l'Assumpció d'Elx, una imatge de cap al segle disset o divuit, de grandària natural, vestida amb robes de tela, que, segons conta la llegenda, el 1370 vingué per la mar i arribà a la platja del Tamarit, dins d'una arca que duia escrit el manament "Sóc per a Elx".

"D'Elx i bovo, canta-li un trovo!" és refrany de Guardamar segons s'arregla al *Diccionari Català-Valencià-Balear* i, segons s'hi explica, vol dir que la gent d'Elx és viva d'enteniment. No estic molt segur que quan els pobles parlen els uns dels altres o d'ells mateixos diguen veritats ni que siga per a bé. Tampoc de que el geni del lloc o

de la llengua pugua mantenir-se viu fàcilment en aquest final de segle i de mil·leni que ens toca viure, plastificat, televídeoacte, electrònic i neomedieval.

El cas és que els d'Elx som d'allò més xovinista, fatxada i fanfarró que hi ha pel país, actituds irracionals que han fet que aquí tinguen més pes, col·lectivament parlant, fantasies i llegendes que estudis seriosos; impressions obscures i imprecises que fets evidents. Aquesta actitud ha conduït a la mistificació d'allò que ens era més car i més propi: mentre hom, xovinista, lloava les palmeres, hom les destruïa, les arrancava, les cremava. Mentre hom, xovinista, lloava la Festa, deixava de parlar en valencià, la llengua de la Festa, s'inventava misteriosos i allunyats llenguatges llemosins, se li'n fotia que no haguessen o que fossen pocs i comptats els estudis seriosos sobre l'origen, la música, el text, la història de la Festa. Mentre hom, xovinista, protesta per l'ús que de la Dama d'Elx i d'una pintura de l'Aduaner Rousseau es fa en un cartell dels Mundials de futbol de l'any 1982, o reclama el bust a Madrid, ningú vol recordar que un metge nostrat, propietari del bust, el va vendre al *Musée du Louvre* uns dies després de trobar-se'l sota terra. I també, mentrestant, es va transformant en pols l'Alcúdia i el seu museu.

Però ara, amb la Mare de Déu morta, baixa la Rescèlica, un artefacte carregat amb quatre àngels i un rector que s'ha de pujar la seua ànima, una nina petita vestida de blanc, una representació del cos mort, com aquelles dels quadres religiosos del barroc on el llenç es dividia en dues parts: el cel dalt i la terra baix. I un àngel es puja l'ànima del mort, plena de llum perquè té la gràcia. *El soterrament del comte d'Orgaz*, del Greco.

La Rescèlica canta molt belles cançons, acompanyades amb una guitarra que és l'únic instrument que surt en la Festa. Hi ha també un arpa i dues guitarretes, però la primera porta les cordes fluixes i les segones van sense cordes, mudes, com un penjoll inútil. També està l'orgue, que subratlla molt bé les aparicions cel·lestials i, en canvi, és odiós quan els dona als cantants la nota i fa de *teloner* entre cant i cant, allargassant inútilment la representació i deixant-la sense uns silencis i uns murmuris necessaris.

Ans del segle dinou diu que venien a Elx músics i cantants de terres llunyanes per a donar-li relleu a la Festa, però es van suprimir per a gastar els diners en unes altres coses que el Municipi pensava que eren més necessàries, com ara pagar un metge.

Quan la Rescèlica es puja al cel l'ànima de Maria s'acaba la Vespra, que és la primera part de la representació, el dia catorze d'agost, com hem dit, i dura poc més d'una hora.

La nit del catorze al quinze d'agost no dorm ningú a Elx. La gent pren la fresca a la porta de sa casa, vénen molts de les partides rurals, del camp d'Elx, hom passeja per l'hort del Colomer, fet Parc Municipal a meitat del segle vint, amb bombetes de colors penjant dels cascabots de les palmeres. Hi ha barraques on els festers en

família canten i ballen. A la matinada, tothom menja xocolata amb xurros. Molts fan amb ciris la *roà*, un itinerari pel carrer Major de la Vila, la Corredora, el Pont dels Ortissos. La cera fosa farà esvarosos els carrers a l'endemà. L'església està tota la nit oberta, amb les llums enceses. La imatge, dalt del cadafal, està rodejada de nards i clavellines blanques, mates d'alfàbiga i ramells de gessamí. Una gran lluna de plata als peus. És bella la nit d'agost a Elx.

De bon de matí porten la morta en processó, sobre un baiard blau cafit d'estrelles brodades amb fils de plata, sota un pal·li daurat on hi ha dibuixats xanglons de raïm i espigues de forment.

La segona part de la Festa d'Elx, que les Consuetes antigues anomenen pròpiament la Festa, es fa el dia quinze d'agost per la vesprada.

Comença amb els preparatius per al soterrar. Que si Sant Pere li dóna a Sant Joan la palma de l'àngel, que si els apòstols se'n van al portal Gran de l'església a replegar les Maries i els àngels de coixí, que si li canten al cos mort... Mes vet aquí que dos jueus grenyuts, bruts i dolents s'acosten a la casafal de Maria pel carrerodor i ouen els càntics dels apòstols, que són jueus també, és clar, però dels bons. Els dos jueus dolents avisen al gran rabí i a tota la seua colla i tots plegats entren en grup pel corredor, demanant el cos de Maria de Natzaret per a cremar-lo, porucs de que els apòstols l'amaguen per a fer creure que ha ressuscitat, com ja van fer amb el fill.

El passatge, idèntic, es troba en la *Llegenda Àuria* i en altres textos antics i medievals. La gran quantitat de cantors, la superposició de cants i el desenvolupament lineal de l'escena, al llarg del corredor, fan de la *Joià* un dels trossos més bells i colpidors de la Festa d'Elx. Tantes passions alçava entre els elxans, que els pegaven als jueus i els llençaven codonyetes, que la *Joià* va estar prohibida una temporada.

El cas és que els jueus mouen la gresca i ixen els apòstols a defensar la Mare de Déu morta, però no poden amb tant de jueu i el grenyut que va davant arriba al llit. Mes, ai! quan intenta agafar els peus de la morta es queda paralitzat, amb les mans gafes -cec en altres versions. Els jueus, admirats del gran prodigi, cauen agenollats, convertits a la fe de Crist, de la nova religió, i demanen que els siguen perdonats els pecats. Sant Pere els bateja amb la palma de l'àngel i, ja curats de cos i d'ànima, canten tots plegats unes peces musicals de bellesa extraordinària.

Preparen el baiard i el pal·li, l'encens i la creu, el gresol del jeroglífic, i dalt del cadafal, en cercle, li fan la processó, que és l'enterro. Quan li han donat la volta a l'escenari posen la imatge en terra, mirant cap a la nau de l'església i el ponent del món. Sant Pere encensa el cos mort i el perfume s'escampa. Embolicat amb una tela els homes llancen el cos mort a l'infern, al no-res, a la tomba, a la fossa fonda que és un forat en el taulat del cadafal rodejat per una barana.

I aleshores es produeix el més nou i gran miracle: l'orgue esclata, s'obri el cel i entre coets, oripells i palminetes torna a eixir la Rescèlica, que li baixa l'ànima al cos per a pujar-se'l viu i ressuscitat. Guitarres, càntics, planys i alegria. És el moment crucial de la Festa d'Elx. El triomf de la vida, les estacions que renoven el món, la bona collita, el sentiment ancestral que uneix l'home i els déus en una comunió de benaventurança.

Es puguen l'Assumpta per l'aire calent d'agost i l'artefacte s'atura enmig de l'espai. Ve Sant Tomàs qui, ocupat a les Índies, arriba tard al gran faust. Es disculpa, s'agenolla. I a la llegenda, la Mare de Déu li llença el seu cinturó, una preuada relíquia venerada a Itàlia, en el formós *Duomo* de marbre blanc i verd de Prato, vora els nens cantors de Donatello. I surt la Trinitat del cel entre un vol de teles blanques, brians que se'n volen perquè l'aire calent de l'església s'eleva i busca les portes del cel per a eixir-se'n i seguir ascendint. Baixa la Trinitat i corona l'humil Maria de Natzaret en el centre de l'aire de l'església, amb el cadafal ple d'apòstols i jueus que alcen els braços, coberts d'oripell, amb Sant Tomàs a meitat de la nau, agenollat i confós encara, amb la gentada que omple el temple de gom a gom es trenca les mans aplaudint, plora emocionada i crida visques a la Mare de Déu.

Pugen al cel els artefactes cel·lestials; Sant Tomàs, ja dalt del cadafal, abraça els apòstols i la gent comença a anar-se'n; alguns repleguen grapadets d'oripell i els més afortunats, una palmeta del ram de l'àngel; els tramoistes nuguem els aparells celestials; els actors, banyats en suor, desfilen per l'andador, entre el calor i els aplaudiments del públic, cap a l'ermita de Sant Sebastià, al carrer Major de la Vila, on es desvestiran.

Imagineu-vos un dinosauri viu, no reconstruït osset a osset, ni fet de plàstic per un museu dels USA, un dinosauri que, fora del seu temps, ha conservat la vida. El seu podria ser l'interés antropològic, paleolític de la Festa d'Elx: una representació cristiano-catòlica, amb quatre o cinc segles d'antiguitat que no ha tingut interrupció. Però hi ha més. La Festa té una seducció emotiva lligada a instints obscurs i poderosos de la nostra vida comunitària. Les festes, per a perdurar a través del temps, han de beure de les essències més fèrtils de la comunitat, de les coses més primàries i més radicalment humanes, del petit món de les relacions personals, del contacte directe, de l'esperit del veïnat. Joan Fuster *dixit*. Amén.

En altres llocs he intentat explicar des de la poesia que la Festa d'Elx és, tot plegat, una anècdota cristiana, un gran i arcaic espectacle teatral, un bellíssim recull de músiques i cançons, però també és allò que significa: l'herència viva d'un poble, la geografia, la llengua, fins i tot el clima, l'agricultura i el paisatge.

He proposat una lectura de la Festa d'Elx com a món total, ple de significats ancestrals per a un poble que és Elx i la cultura catalana tota. I, així, la Festa d'Elx ens apropa a la resta dels pobles d'Europa,

on tantes Assumpcions de Maria floriren a les acaballes de l'edat mitjana. Probablement per això, com diu Gerardo Irles, la Festa és la infantesa, una autobiografia personal i col·lectiva, un Ocnos personal i natal.

Si no ha vist mai la Festa d'Elx i li ve de gust conèixer-la, vinga un any. És un espectacle que val la pena, que entra pels ulls i els oïts, per tots els sentits del cos. Sentirà que és un espectacle que forma part de la seua cultura i que, malgrat tot, segueix estant viu, segueix fent-se cada any i això és un altre misteri. Veurà un drama on hi ha la vida i la mort, miracles i lladres, àngels i xiquets, l'ànima de molts pobles que han festejat religió, màgia i natura com ara nosaltres festegem la cultura dels homes.

«Nova crònica de la Festa d'Elx», *El Temps*, núm. 61, 19/25-08-1985, València, p. 20-23.

CANÇONS (1988)

Érem d'un poble que sabia cantar, un poble que pels camins cantava, per la vora de la mar a l'estiu, pels arenals i les pinedes, pels barrancs assedegats, per les serres pelades, totes florides de *raboïgat* i cantahueso en primavera. Cantàvem pels carrers del poble, pels terrats, a les cases i a les fàbriques, per dins de les esglésies.

Perquè sabíem cantar creàrem la festa més bella d'entre totes les festes d'Europa: una festa que, com nosaltres, cantava.

Érem d'un poble on cada esdeveniment tenia les seues cançons, un poble que als naixements cantava i a les bodes, a les vagues, a les baralles, a les epidèmies, a les desgràcies, a les diversions.

No de bades érem d'un poble que de tot feia burla, de tot, plany, de tot, supervivència, que de tot feia cançó. Les estacions de l'any giraven en la roda del temps i venien les festes, els dies de mona, el dia de l'Ascensió, el dia de Sant Jaume, les festes d'agost. I aquell poble nostre cantava.

*Que rode la mola,
que rode el molí.
amb una coca en oli
i un barral de vi,
vi catalí, vi catalí!*

De tot féiem cançons iròniques i malicioses, cançons satíriques, cançons de costums, cançons verdes i picants, cançons d'amor, cançons de nostàlgia, unes cançons que parlaven de tot allò que conformava la vida. De berenars, de collites, de sequeres, de guerres, de costums, de modes, d'esdeveniments quotidians, de sexe, de festes, de fam, de quemenjar, de l'aigua dolça i de l'aigua salada, dels barris de l'Elx antic, de les partides del camp. Amb un profund amor envers la terra pròpia, amb un amor que feia recomençar la vida en un cicle etern, aquell poble nostre cantava.

Anem a començar-la, Josefina. Parlant-ho. Vinga, anem a vore. Eixa de la mona. Comença-la tu. Va xica, vinga, no sigues aixina, dona. Si jo se que la saps. ¿I ara què, Josefina?

Hi eren les dones valentes que cantaven els dies de festa, hi eren els joves que replegaven les cançons per a que no es pergués, amb elles, el propi passat, el passat dels pares, records i presències que es desfeien pel temps que avançava i ho rovellava tot, com l'aigua el ferro.

*Jugant jugant
les barques se'n van,
deixa-les anar
que elles tornaran.
En la font de Pico Pico*

*mataremos un pollico.
Tu de oro, jo de plata.
Tu serás la reina i França.
Marit i muller,
se casaren un dia
en la porta del carrer.*

I els xiquets apuntaven en la llibreta d'anar a l'escola les lletres d'aquelles cançons que havien oït des de que eren *xequicos*, asseguts en aquells corrals de les cases de planta baixa on la lantana se'n pujava al terrat i els dompedros a l'estiu perfumaven els capvespres, allà on les cales blanques de l'àvia florien, on eren el pastador i la quadra, conilleres, llimoners, palmeres i dàlies, allà on van passar els dies més dolços de la nostra infantesa.

*Mare puge dalt,
me baixe la corbata,
que me'n vaig a festejar
amb una xica guapa.
Passa un senyoret
li tira una moneta.
Tire-me-la a mi
que soc la més pobreta.*

I els xicons, amb la guitarra, assajaven les músiques de moda. Jotes d'Aragó i de València, havaneres de Cuba, valsos, cuplets. I als periòdics es feien concursos. I als casinos, enversades. Cançons com una carícia, cançons com una punyalada.

I, més endarrere, diu que els homes se'n pujaven també cantant a les palmeres. Antiques cançons de palmerers que es van perdre per a sempre, cançons de collita, cançons de batre, cançons de menar, cançons de costurers, el ball del peu xafat. Eren lletres i tonades que, nascudes aquí o vingudes de fora, havíem fet nostres. Aquí les vam reinventar, aquí les vam sentir, aquí les vam viure, aquí les vam cantar. Eren cançons pròpies o forànies, d'Elx o de València, de Madrid o de Cuba, de París o de Buenos Aires. Cançons fetes de records i novetats, fetes de pedaços i d'experiències, cançons que deien els nostres sentiments i ens feien sentir un poble entre els pobles, melodies que ens unien, que ens corprenien, que vigorosament ens identificaven.

La mar, la mona, la collita, l'atur, la vaga, la beguda, l'explotació, els *patronos* i els obrers, els jocs dels xiquets, totes les coses d'Elx cabien dintre d'una cançó perquè aleshores totes les coses es resolien amb una cançó, una lletra enginyosa, una sàtira burlesca, cruel o despietada, amb l'esclat de bon humor d'un poble rialler i tràgic.

¿Recordeu? Eren sonats els berenars al camp, en pasqua florida, quan anaven les quadrelles de joves, formats en parelles, cap a les

faenetes, amb la cestella plena i el barral de vi a vessar, favetes tendres, encarnelles, taronges, conill fregit amb pebrera i tomata, llonganisses, vi dolcet, mones i ous bollits, les xiques amb mocador de *fleco*, davantal nou i espadnyes noves de veta. O a la serra en primavera, el dia de l'Ascensió, amb els estris i els ingredients preparats per a fer el perol d'arròs i pollastre. O a les barraques de Santa Pola, amb la taula parada, tots tan a gust, *baix del toldo*, mirant a la mar. O a la porta de la casa, a l'hora de fer faena. A les reunions, a les festes, arreu podien oir-se les veus acompassades de la gent d'Elx, les veus ajuntades en un mateix sentiment, unides en una mateixa cultura, en una mateixa nostàlgia, en un mateix dialecte, aquell antic valencià, fet cançó, que anava per l'aire lluminós del poble.

Deien que no morien mai els pobles que cantaven, que perduraven per damunt dels segles, com encisats, per damunt del temps i els esdeveniments, que no els desfeien les guerres ni les paus, que ni els odis, ni els enganys ni les enveges destruïen els seus fonaments fermament arrelats en la terra pròpia. Deien que en aquells pobles, les cançons sempre estaven vives, com una llebre que corre, com una anguila que s'esmuny entre les mans, com una sargantana al sol si vols agarrar-la, com un grill o un dragó en la nit d'estiu, com uns xiquets que canten.

¿Com hauria de morir un poble que sabia cantar? Els pobles que cantaven no morien mai.

I en el llibre de cançons que teniu entre les mans, lectors ociosos, trobareu aquells personatges, aquelles circumstàncies i ocasions. Hi trobareu dolçaina i tabalet, xiquets que jugaven a tirar-se pedres, al rogle, al tello i a la corda, una dos i tres, Perico, Juanico i Andrés, la raboseta i el rabosot, Marguiteta que passava amb un perolet d'arròs, arròs i botifarreta i una penjant del coll, Cabota, que tenia un *torondo* a punt de reventar i si no *quirdeu* al metge, Cabota morirà; un canariet i una moneda, d'eixos que van en bicicleta: ploreu xiquets, que canariets tindreu.

Hi trobareu partides de sarangollo, el *Recreo* i el Casino, el Llorente i el Kursaal, bandes de música, els Cors Clavé, orfeons, les oracions a Sant Rorro, borratxos de got i punyal, senyorets de la Glorieta, l'alcalde Sansanet que portà l'aigua dolça, aquell altre alcalde que demanà lluç a una fonda d'Alacant, les figues de moro que es menjaven a Orà, la sang fregida amb ceba i orenga, la música la nyora.

Hi trobareu la Figuera *Reona*, horts de palmeres, l'hort del Sol, l'hort de Periquet, la rambla del Vinalopó, les séquies Major i de Marxena, els fils d'aigua, els xorrets del *Parque*, el porrat de Sant Antoni, el pontet del Rei, el tren Xixarra.

Hi trobareu espadnyes de cànem, la gran vaga del 1903, sindicats obrers i centres patronals, l'impost dels consums, les xiques de ca Sansano que es posaven, ai!, mocadors republicans, que estaven de moda, culones, duros de Negrín, el jornal de la setmana, el microbi del còlera, gori-gori, que ja no menjaràs més pa i oli.

Hi trobareu Sumpcioneta, la que no tenia mamelles, Tónico, el llanterner, Marieta, vull tocar-te el cul, calla dimoni, calla dimoni, Miquel Calendura i Vicentet sens pare, Sumpcioneta que no la volia el seu *nóvio*, el *tio* Cap de Carabassa, Sento, que venia d'a ca la *nóvia*, el *tio* Toni, com un dimoni que a la *vellea* se vol casar, Sumpcioneta, la filla del mestre, el *tio* Garró que va eixir en faldó, el Xoxut, el savi de Perleta, la Briala i el Cremaor, Manolo el de la Fonda, el *tio* Caliu, que diu que era un gandul, la llauradora del meu pensament, el *tio* Martino, que tenia un bou, els *fumballistes*, i *uno* del meu carrer que li deien Taranyina.

Hi trobareu fogassetes, els berenars dels dies de mona, tan gojosos, la Planissa, l'Olivaret, el Botot i les Penyetes, els jocs, el rotgla, el gat i la gata (o era la rata?), les carabasses, les pinyores, *San Ignacio de 'la Iola'*, i el *nóvio* de la Lola, que queia escarrampat, les fadrines del *bracete*, promesos que festejaven.

Hi trobareu bona olor de *raboïgat* i cantahueso, feixets d'herba remeiera, àrnica, olivardeta, setge, tomello, mançanilla i herbeta la sang, records de l'Animeta, la font del Totxó, la cova del *tio* Sento el Nap, la pinada del Molí, la Penya, la serra Grossa, els herberos del *tio* Manolico, el gust del nugolet en la font de la gota, la coveta d'Arronis i la *senyà* Enriqueta que va i se tira un pet.

Hi trobareu les barraques de Sant Jaume, fetes amb fustes, lones i estores, els banyets de la Sirena i de la tia *Doloricas*, vora el moll de Santa Pola, el cant dels pollastres, de bon de matí, la senyoreta Anselma, que se'n venia de cantinera *p'a* l'aiguardent, l'arròs i ceba, el caldero, les terongetes, el bonítol (¿qui?, ¿bonítol, jo?), la marraixa de vi, la bella Matilde, la *golondrina* d'amor, els cors, les serenates, l'arrop i talladetes, la mel de romer, els moniatos rostits, encara calentets, que venia la carabassera, el canterer, l'orxater, la terratera.

Hi podreu revivre aquelles coses primàries, aquell petit món de les relacions personals, del contacte directe, l'esperit de veïnat d'aquell poble d'Elx dels dos primers terços del segle XX, aquella alegria, aquelles cançons, aquella nostàlgia. Ja ho deia, desenfadadament, la mateixa cançó:

*Jo sé una cançoneta
de fil i cotó,
me'n vaig a la plaça i
me compre torró,
me menge la figa
i tire el pessó,
me gite en m'agüela i
li pixe el faldó.*

No, no podia morir mai un poble que no deixà mai de cantar. Ni quan moria.

“Pròleg” en Mª Assumpció Peral, Ramón Sempere, Andreu Mallebrera i Salvador Valero. *Cançonetes de fil i cotó*, ed. Ràdio Elx, Elx, 1988.

PREGÓ DE LES FESTES D'AGOST D'ELX (1988)

Il·licitans, fills dels antics i nobles camp i poble d'Elx. Il·licitans de tots els barris, de totes les partides.

Il·licitans nascuts a la vila d'Elx, al raval de Sant Joan, al Pla de Sant Josep, als Horts i Molins.

Il·licitans de les Illetes, dels barris de l'Asil, de les *Patades*, de les Portes Encarnades, il·licitans del barri de la Barrera, on florien els lliris, il·licitans dels grans barris del pont Nou i de Carrús, de Sant Antoni i de la Llonja, del Cementeri i de Patilla, del Toscar, de la Sagrada Família, dels Palmerars.

Il·licitans de la Baia, de la Foia, d'Asprella, d'Algorós, del Derramador, de Puçol i de Daimés, terres per on l'aigua del Vinalopó s'aboca. Il·licitans de la Marina, de Matola i l'Algoda, dels Bassars, de Vallverde.

Il·licitans d'Atzavares, de Perleta, de Maitino, de Jubalcoi, de Salades, d'Altabix, de Santa Anna, de les Vallongues, del Ferriol, de la Penya de les Agüeles. Il·licitans de l'Altet i de Torrellano, on diu la cançó que com a cap altre lloc és dolç el voler.

Il·licitans dels pobles veïns, de Santa Pola, de l'illa de Tabarca, d'Asp, de Guardamar, d'Alacant, de Crevillent, d'Oriola. Il·licitans de les ciutats germanes de Tolosa del Llenguadoc, de Sant Bartolomé i de Jaca.

Il·licitans escampats per totes les terres del món, il·licitans a Barcelona i a València, a Madrid i a Amèrica.

Il·licitans a les terres d'Oceania, de l'Àfrica i d'Europa, il·licitans d'Alger, de Suïssa i d'Alemanya, on és més agra la suor del que treballa lluny de sa casa.

Il·licitans vinguts des de les antigues terres de la Catalunya, l'Aragó, les Valències i les Mallorques, el nostre bressol, el nostre fonament, el nostre antic llinatge.

Il·licitans vinguts des de les terres germanes de Múrcia, terres, com la nostra, d'inundacions i de palmeres.

Il·licitans vinguts des de les terres d'Andalusia, on daura el sol els camps de forment i d'oliveres, els treballs d'una mar dura i d'una dura muntanya. Il·licitans vinguts des de les terres d'Extremadura i de la Manxa, intensament vives i encarnades com la sang i com el vi negre.

Il·licitans que fa anys que vos vau fer il·licitans i que aquí heu donat la llum als vostres fills i filles, ja homes i dones que il·licitans són i se senten.

Il·licitans que durant tot l'any treballeu en grups, gestores i comissions per a fer la festa amb el vostre esforç tenaç.

Il·licitans tots, amics, companys, germans, il·licitans de cor, il·licitans de fet, il·licitans de bé:

Hui, com aquell guardacostes d'Elx, Francesc Cantó, que se va trobar una Maredéu dintre d'una arca, a la vora de la mar, i, ple

d'alegria, vingué corrent al poble a donar la nova; hui, com ell, des de la mateixa torre del Consell d'Elx vinc a donar-vos una bona nova. Però la nova que porte no és cap nova i eixe és el seu major mèrit.

Vinc a recordar-vos que ja ha passat un altre any i que han arribat una altra volta les festes d'agost, la Festa d'Elx, que ve enmig de l'any i de l'estiu com un meló d'aigua d'eixos que, en partir-los, s'obrin i cluixen i ixen tan encarnats i sucrosos que és un gust mirar-los i menjar-se'ls, amb xorreres per les mans i pels braços.

Vinc a pregonar les festes d'Elx amb una gran alegria, perquè ¿quina alegria més gran pot tenir un fill d'Elx que la de ser l'encarregat de convidar els seus paisans a la festa gran del seu poble? el poble d'Elx que hem estimat amb intensa passió, el poble d'Elx, on ens hem guanyat la vida o la mort, la casa o la tomba, el triomf o la derrota tots els que aquí hem fet la llar i la casa, tots els que junts, pels mateixos carrers i camins d'Elx, ennegrits per un mateix sol, banyats per la mateixa pluja, hem patit dies i treballs, terratrèmols, sequeres, tempestes, riuades. A tot hem sobreviscut i, junts, hem gojat naixements i alegries; junts, amb el nostre treball, hem engrandit el camp i la ciutat d'Elx, el nostre paisatge, la nostra casa, allò que del món entregue és més nostre.

Vinc a recordar-vos que, enguany, com tots els anys des de fa set segles, hem de fer la festa, si Déu vol.

I junts hem de tornar a eixir al carrer vestits de mil diferents maneres i colors. Cadascú pot triar en la festa la seua disfressa i convertir-se en un antic poblador d'Elx, en iber, grec, fenici, cartaginés, romà, bàrbar, morisc, castellà o aragonés. Fins i tot català. I junts hem de tornar a botar pel cel i les replaces d'Elx castells de foc, trons i palmeres d'artifici que facen, de la nit, dia. Hem de tornar a fer música i cançons amb el nostre millor bon humor.

Perquè de nou enguany una dona del poble cantarà pels carrers d'Elx el seu profund desig de tornar a vore el fill que li mataren. I enguany, de nou, els d'Elx escoltarem el cant de la mare i, des del cel de la cúpula de l'església, baixarem la Rescèlica, per a pujar la humil Mare de Déu a trobar el seu fill. I de nou els d'Elx, per a admiració i prodigi de propis i estranys, coronarem l'Assumpta entre el cel i la terra, com un miracle repetit tots els estius, com un cant al part dels animals, a la collita, al pa i al treball, al cicle etern de la vida.

Vos convide a que tornem a fer la gran festa del poble que hem vist créixer, que hem vist fer-se gran, la festa d'aquesta terra que abraça els nostres morts. Vos convide a que tornem a fer l'antiga Festa d'Elx, la festa més formosa entre totes les festes antigues d'Europa, perquè la nostra és una festa de pau i convivència, una festa que no li fa mal a ningú, una festa que canta.

Enguany celebrem que fa ja set-cents cinquanta anys que el rei Jaume Ier i els seus cavallers del nord fundaren el regne de València, un país amb govern propi, una generalitat que governava els

valencians, des de Vinaròs fins a Elx i Oriola. Set segles i mig fa que els valencians nasquérem com a poble entre els pobles d'Espanya i d'Europa, i que, amb la conquesta de viles i ciutats, i la dedicatòria de les mesquites a la Mare de Déu, Madona Sancta Maria, començà a florir la nostra Festa d'Elx.

Representem-la enguany de nou, tots junts, perquè la Festa d'Elx és de tots els il·licitans i de tots els valencians, de tots i de ningú, car també és la festa d'Europa, la festa dels habitants de Praga i de Berlín, de París i d'Atenes, de Londres i de Bolonya, de Lisboa i d'Estocolm, perquè Elx quan canta té en la veu les cançons de tots els pobles d'Europa. Elx quan canta té en la veu l'alegria dels homes i les dones de bé. A tot això vos convida. A cantar i a ballar per uns carrers que són nostres, de tots els d'Elx; a fer més bonica que mai la nit de l'Albà, a fer-li companyia la nit de la Roà a la Mare de Déu morta entre ciris i nards, entre còssils d'alfàbiga i ramells de gesmí; l'Assumpta, de cos present en la grandiosa església de Santa Maria d'Elx, tota de pedra daurada.

Vos convida a arreglar les cases i a pintar les façanes, a adornar els carrers, com sempre hem fet els d'Elx, amb els ornaments de paper de la nostra infantesa. Vos convida a posar banderoles vistoses, cobertors brodats als balcons, llençols blancs, que son l'estendard de l'Assumpta i de l'Elx medieval, tires de paper de barberelles, de mil colors, que tremolen per l'aire i que adornen tant.

Vos convida a posar, com sempre, una mata d'alfàbiga a la porta de la casa, o encara que siga al balcó o al terrat, com un ritual que ens manté encara contents, il·lusionats i joves, i que ens refresca la calor bascosa de l'estiu.

I quan ja ho tingam tot arreglat, vos convida a aprofitar la nit, com sempre, i a que ens *sentem* en una cadira a la porta de la casa, a *disfrutar* un *ratet* de la fresca i a parlar amb el veïnat de les coses que passen en aquells carrers antics i moderns del nostre poble, allà on els cotxes encara ens deixen un *lloguet* per a les persones.

Perquè, en el fons, per damunt de tot, vos convida a tornar a intentar ser feliços, encara que siga només per uns dies, sota un cel d'agost, calent i que no deixa respirar, però que és el nostre cel, en una terra dura i agra, però que és la nostra terra, en un paisatge bell i pobre, d'espart i palmeres, d'asfalt i de fàbriques, que és el nostre paisatge, en una llum que és la nostra llum, l'Elx nostre, l'Elx dels nostres pares, l'Elx dels nostres fills.

Il·licitans, a tot això vos convida, a la festa.

Visca la Maredeú de l'Assumpció! Visca la Maredeú d'Elx! Visca Elx! Visca Elx! Visca Elx!

(Llegit a la plaça de Baix d'Elx pel pregoner de les festes, en Gaspar Jaén i Urban, el dia cinc d'agost de l'any MCMLXXXVIII)

«Pregó de les festes d'Elx», *Festa d'Elx*, núm. 41, Elx, 00-08-1989,
Ajuntament, p. 51-55.

TRAMOISTES DEL CEL, GENT DE L'ARCADA (1988)

Des de dalt del terrat de l'església, per damunt de la verda corona dels horts de palmeres que encerclaven la vila i els ravals, es veien les serres del nord, aquell terreny assedegat i ressec, d'una rara bellesa, un lloc d'on els d'Elx féiem herbes remeieres el dia de l'Ascensió, els grans carreus per a construir esglésies i esculpir estàtues, l'arena, el balastre i la grava per a fer camins i formigó, el baladre i la trencaolla que encatifaven els carrers en la processó del Corpus, alguna perdiu o llebre que caçàvem a la tardor.

Era en la intensa calor del pomerigi d'estiu, malalt de cigales, l'hora del més sonor silenci que només trencaven les remors de la son i de l'aigua.

Poc abans de les cinc, encara endormiscats pel dinar, pujaven tots d'una per l'escala de la sagristia i pels dos *caragolillos*. L'un primer, l'altre després, uns davant, els altres darrere. I arribaven al terrat de l'església, que aquí era el cel. Ells eren els tramoistes del cel, els que sabien de l'ofici dels palmerers i dels obrers devila, de la indústria i el conreu dels alts vegetals d'Elx i de l'art de la construcció de cases per als homes, de cordes de cànem per a pujar a les palmeres i de torns, taulons, politges, corrioles, nugasses, sivelles. Eren el que restava dels antics oficis d'Elx, de l'antiga saviesa del poble vell.

Primer havien pujat el cel, el dia de Santa Anna, i l'havien nugat a les anelles de ferro del tambor de la cúpula. I, després, la mateixa quadrella tornava a trobar-se els dies de la Vespra i de la Festa, dalt de l'església, nugats amb cinturons de cuir i amb cordes, vora el torn, vora les maromes, vora les portes del cel.

Hi eren els Quiles, els Penalva, els Rodenas, els Durà, els Sempere, els Mateu (que un any es van rebel·lar i foren expulsats per a sempre del torn del cel), els Campello, els Bernad, els Parrenyo, els Casassola, els Cardona, els Xarco, els Muñoz, els Delicado, els Ferrer. Entraven i eixien sense aturar-se a ésser comptats.

I hi havia la convivència entre homes i xiquets, sense femelles. La Festa era per als mascles una escola d'aprenentatge en el treball i en el sexe, en els modes de comportament. Era aquella una escola on ja es diferenciaven les classes socials i es preveia una diferent formació cultural i un porvenir diferent per als xiquets. No eren iguals els fills dels torners o dels tramoistes, de mans pelades i d'un pervindre de suor al coll, que els xiquets cantors, de mans i de veus fines, futurs rectors, advocats o escriptors, terratinents, industrials o regidors.

Hi va haver també, antigament, l'aiguador i el mandader, que portaven l'aigua des del pou del convent de les Clarisses, on les monges pouaven l'aigua fresca de l'estiu, per a donar a beure als homes que treballaven al cel. Dos botijons amunt i avall, durant les dues vesprades de representació de la Festa.

Parlaven animadament al voltant del nuvolet de la vesprada, del sopar de la nit, de l'esmorzar de mitjan matí. Un glop de vi. Un grapat d'olives xafades. L'entrepà amb tomaca i tonyineta d'a ca Villalobos. Narraven històries fantàstiques, feien una lectura irreverent i imaginativa de les notícies d'actualitat, comentaris de futbol i de succeïts. Oïen els acudits nous que s'havien preparat aquell any el pare etern i el mestre vila. S'establia una organització amable i minuciosa, dura i eficaç, com la dels obrers de vila que feien cases, com la de les quadrelles d'escarmundadors que anaven pels horts treballant les palmeres, com la de la gent que, al camp, collia ametlles.

Col·locaven penjant la mangrana, amb les ales tancades, de mangra per fora i d'oripell per dins, amb el ram a un costat, ben adornat pels Anton amb un gran llaç blanc i blau i amb retalls d'oripell. D'un grapat posaven dintre el xiquet cantaire. Nugaven els ganxos de ferro forjat amb bagues i llaços ben fets. Folraven les maromes amb una tela blava que es tancava amb *serrapolleres* conforme baixava l'artefacte.

I aquells tramoistes que podien ser vistos des de baix anaven vestits amb unes túniques de colors blau i rosa, coentes i suades, que no amagaven del tot ni el ventre gran i rodó com un enorme meló d'aigua, ni uns braços forts i peluts, uns braços bregats que llençaven oripell per tot l'anell toral de la cúpula, que amorosament baixaven i pujaven delicats àngels missatgers, palmes de l'arbre de la vida, d'aquella palmera que les llegendes contaven que hi havia plantada al jardí de l'Edén. Eren els braços, els ulls, el cor dels homes que baixaven i pujaven l'arca del cel, el Jesucrist, els pomells d'àngels cantors, amb guitarres i arpa, l'animeta de la Mare de Déu.

Els no veien la Festa; els van tancar les finestretes del presbiteri, que era l'únic lloc per on podien mirar i, des de dalt, a males penes si es distingia un tros del cadafal quan s'arribaven al forat de les portes del cel. Però tant els era. Ells eren els senyors del cel i dels terrats, de l'aire fresc que bufava sota l'ombra de la gran cúpula blava, de l'oratge d'agost, de la nevera de plàstic ben assortida amb el gel i les begudes que havien pujat els Agulló.

I quan l'Assumpta ressuscitava i, humil i gloriosa, tot mirant a ponent, pujava al cel el dia quinze d'agost, en traspassar les portes de fusta i tela, suorosos i bregats, els homes agafaven amorosament la Mare, la rebien i giraven la Rescèlica cap a llevant per a que Ella els veiés també i els beneís, a ells que, amb l'esforç del cos, havien fet possible tota l'aparatososa tramoia d'artefactes, vaixells, fruites, instruments musicals, pomells d'àngels que baixaven i pujaven entre el cel i la terra.

Per torn rigorós s'apropaven a besar-li les mans a la Mare de Déu de l'Assumpció, unes mans negres, gastades, endurides d'haver treballat la terra, pelades de llavar la roba i de netejar la xequica casa del camí dels Molins on va ser tan felç i on, amb la mort dels seus, es

va anar quedant tota sola. I la gent del poble d'Elx pujava a rebre aquella Maredeu, omplia els terrats, cridava visques. I el mestre obrer de vila deixava a un costat el muntó de palmetes oripellades de la palma de l'àngel que havien desfullat a la terra i que eren per als tramoistes del cel. I repartia la resta entre les persones que, amb orde, formaven una filera respectuosa i emocionada, una processó que entrava al cel de la cúpula, li besava les mans a la Mare que havia tornat a la vida, i se'n tornava a eixir.

Ens van acceptar entre ells. Els Jaén vam ser dels que pujaven la palma de l'àngel, dels arquitectes de la tramoia. Aquesta comanda ens va fer feliç. Érem els tramoistes del cel.

«Tramoistes del cel», *Cuadernos de Información. Misteri d'Elx*, Alacant, 01-11-1988, p. 11.

MESTRE VILA (1990)

Les distintes generacions conviven en la Festa: pares i fills.

El mestre vila Quiles el major, de xequico, jugant, diu que era més roïn que un dolor a nitja nit. Se'n pujava a una figuera, enrotllat amb una corda, i cantava l'àngel. Quan eixia de Maria, es restregava un all pel dors de la mà abans de donar-li-les a besar a Sant Joan, que s'emportaven tots els dimonis en olorar aquella flaire d'all a les mans del xiquet que feia de Maria major.

- El jove mestre vila Quiles el menor, qui botà la barana i saltà a la xarxa que protegia el cel i desengegà el projector que tirava fum i havia encés les fustes de la tramoia del cel.

El mestre vila de xequico feu de menador en l'hort de Balconet, i, després, quan treballava en la drogueria de Pérez i Seguí, el cridaren per a cantar. Fou mentre enrrollava polvos de caneo per a llimpiar la roba.

- El *xiquillo* eixe *poïa* anar a cantar l'àngel.

- Eixe? D'a xavo el cabota. Pos lleva-lo p'a que el prove el caragolet.

- A vore, xiquet, fes l'escala.

- Aoooooooooooooooo.

I al llarg de la seua vida feu l'àngel i la Maria, d'apòstol i jueu. I, més tard, com a que havia estat afillat per un Penalva, heretà de son tio ser l'encarregat del muntatge de la tramoia aèria. Tota una vida al voltant de la Festa.

Per damunt de tot, era un bon home. Bona gent que, sense conèixer-la, sense veure-la des de feia moltes dècades, estaven perdudament enamorats de la Festa.

Ell és qui primer em va donar la clau de la permanència d'aquella celebració antiga i ritual:

-Mira xiquet, ¿saps quina és la única manera de fer desaparéixtre la Festa? Pos fent-la moltes voltes.

Era Vicent Quiles Candela, el mestre vila.

DELS CRONISTES DE LA FESTA: MASSIP (1991)

I entre els cronistes del Misteri d'Elx hi va haver Jesús Francesc Massip, tan exacte.

Fou ell qui va explicar a les seues investigacions ambiciosos el temps i la forma d'aquell espectacle prodigiós que, com per un miracle, es mantenia encara viu. Ell qui, pacient, cercà en llunyans arxius documents i notícies que s'hi relacionaven, rescatà lligalls i papers antics dels que gelosament guardaven els vigilants de l'orde a les torrasses d'Elx, sota golfes on, al llarg dels segles, els peixets s'havien menjat pergamins i llibres i on les pluges havien esborrat la tinta dels vells escrits.

Ell fou qui escorcollà arxius a Madrid, Londres, Montpeller i València, qui s'endinsà a les biblioteques de Florència, París i Perpinyà i revisà els seus fons.

La mirada apassionada i atenta d'aquell homenet prim i ossut, que, amb el temps, anà criant una pronunciada panxeta, d'ulls grans i somriure obert i prompte, encetà una nova visió del nostre drama i donà vida a etapes fosques, a textos que no havia llegit ningú des de feia segles. I la llum i la clarícia es feien entre les seues mans, sota els seus ulls sorpresos davant la troballa o el descobriment que obria el camí a interpretacions que canviaven velles idees, desfeien errors ancestrals o encetaven visions noves de l'espectacle.

Ell fou el primer que relacionà amb criteris moderns aquella Festa antiga amb l'espectacle del món medieval, viu i ple de color: un espectacle que entrava pels sentits, pels ulls i per la pell, ple de trucatges escènics, de ginys i maquinàries sorprenents, un espectacle adobat de foc, de trons i d'olors. Ell, qui ens cridà l'atenció sobre els cants a capella que plenaven i feien seu l'espai de l'edat mitjana, un espai dominat pel silenci, tan allunyat del nostre espai sonor del segle XX, ple de notes múltiples, estridents i diverses.

Ell va examinar atentament els versos i les paraules del nostre text antic, la història de les músiques, les profundes corrents subterrànies, fosques i desconegudes fins aleshores, que permetien relacionar el d'Elx amb altres textos d'Europa que cantaven i lloaven l'Assumpta, troballes puntuals que engarçava amb una rara perfecció en les fulles del paper en blanc, amb exactes notes a peu de pàgina, com el fil d'un pensament.

I així prenia cos en les seues mans la relació de la Festa d'Elx amb altres espais festius i teatrals de celebracions arreu les terres medievals d'Europa, Castella i Aragó; amb l'espai de palaus i carrers, de processons ciutadanes, de solemnes i guarnides entrades reials; amb artefactes i ginys celestials que mostraven déus, verges i sants des dels paradissos del teatre.

Però també els qui vam tenir la fortuna de conèixer aquells textos, tinguérem la sensació de que algú ens mirava atentament i fixa per tal de fer la crònica de la nostra contemporaneitat i parlar, des de

la història passada, d'un temps encara viu del qual nosaltres mateixos formavem part.

Quans no van pouar, d'una forma lícita o il·lícita, en aquelles aigües profundes? Quans no es van acostar, lladres silenciosos en la nit anònima o clars amics a la llum del dia, en aquella marea que avançava sobre uns segles que l'oblit dels homes havia fet obscurs, sobre aquella prodigiosa capacitat de treball que feia enfollir?

Si, certament, entre els grans cronistes de la Festa d'Elx hi va haver Jesús Francesc Massip, tan minuciós i exacte, tan extens i generós.

«Dels cronistes de la Festa d'Elx: Massip», epíleg en Francesc Massip i Bonet, *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus*, Alacant / Elx, ed. Diputació Provincial / Ajuntament d'Elx, 392 p., p. 297.

CRIDA PRO-LLIT DE LA MARE DE DÉU (1991)

Bona vesprada, senyores i senyors:

Ara que la calor d'aquests dies de juny, ja a finals de la primavera, cau sobre la ciutat i el camp d'Elx, com un anunci de l'estiu que s'apropa, el nostre poble comença a sentir que alguna cosa dins d'ell torna a mou-re'l a preparar la seua Festa, l'antiquíssima representació de l'Assumpció de la MaredeDéu. La Festa d'Elx que, com tantes voltes hem dit, ens fa sentir-nos un poble entre els pobles d'Europa.

Així, si dilluns passat el cel de la Festa baixava a la terra per a ser reparat i vam poder veure com la pols i les restes d'oripell celestial es mesclaven amb la pols del paviment de pedra de la plaça de Santa Maria i com els xiquets que hi jugaven al baló corrien per damunt dels núvols pintats, avui ens congreguem per tal de conjuntar esforços i veure si podem entre tots sufragar la restauració del Llit de la MaredeDéu d'Elx.

És sabut el valor emocional que té per a nosaltres els d'Elx aquesta extraordinària peça artística de l'orfebreria portuguesa de meitat del set-cents, el llit de palo-santo i plata que el Duc d'Aveyro regalà a la MaredeDéu d'Elx. Amb tot, ara després l'amic Joan Castaño ens il·lustrarà amb alguns dels seus avatars històrics, avatars que explica més extensament en el fullet que aquí presentem i amb el qual, per voluntat de l'Alcalde, s'enceta una col·lecció de petites publicacions municipals anomenada «Temes d'Elx».

El cas és que el temps no passa debades per a res ni per a ningú i l'estat del llit és d'allò més lamentable, amb peces de plata i de fusta doblegades, rompudes, substituïdes malament o malament col·locades. La tenacitat de Maties Boix, Maciano, ben conegut de tots nosaltres, i la sensibilitat de l'Alcalde Manuel Rodríguez, ha fet que a hores d'ara, el cadafalet de fusta sobre el qual es monta el llit es trobe completament restaurat, així com també algunes parts del baldaquí. Queda, tanmateix, la tasca més costosa: la reparació de les peces d'èban i de plata: les quatre columnes que sostenen el baldaquí, els ramells de flors i fruites que els rematen i la bella capçalera adornada amb xiprers i mangranes. La tossuderia de Maciano el portà a València i potser ajudat per la MaredeDéu que tots els d'Elx portem dintre, arribà, per consell del professor Garín pare, a la joieria Pajarón, del carrer de la Pau, on el joier artesà Francesc Pajarón, amb més de quaranta anys d'experiència professional, treballa en aquests moments en un dels varals del llit de la MaredeDéu. Peça que esperem que estiga acabada per al pròxim mes d'agost.

La tasca es lenta i complexa. Tant Maciano com Pajarón són persones d'edat. S'ha d'estar damunt del treball i, en fi de comptes, són coses d'eixes que no se fan per diners, però que sense diners no se poden fer. El pressupost exacte no ens l'han pogut calcular i no el podrem saber fins que s'haja acabat la peça en la que se treballa

actualment. Però sabem, això sí, que anirà pels quatre o cinc mil·lions de pessetes. Certament, la nostra ciutat és rica i ha demostrat en algunes ocasions ser també culta i generosa. Els d'Elx hem demostrat també en ocasions que sabem juntar-mos al voltant d'un projecte o d'una idea i fer-la realitat. La nostra Festa i el grandios temple on la representem, el manteniment, malgrat tot, dels nostres horts de palmeres, o la riquesa material de la nostra població, en són un exemple viu.

Al voltant de Maciano, recolzant la seua idea, tossuda i insistent, de restaurar el llit de la Marededéu d'Elx, ens hem posat un grup de persones, vinculades d'una manera o d'altra a l'Ajuntament o al Misteri, però que, per damunt de tot, ens sentim fills d'Elx i dipositaris d'un llegat històric i cultural que no podem deixar morir i no estem disposats a que muiga. Si fa uns anys ens vam empenyar en restaurar la mangrana o en refer les tribunes o l'andador, enguany estem empenyats en que se restaure el llit de la Marededéu. I vam pensar que poques coses hi ha més pròximes a la gent d'Elx, que la gent d'Elx podem sentir com a cosa pròpia, que el llit de plata, regal del duc, on la Maredeu morta queda exposada a l'adoració del poble d'Elx durant el novenari que segueix la representació del Misteri.

I les pertinences, personals o col·lectives, s'han de voler i s'han de cuidar. Bé està que les institucions restauren monuments, facen carreteres o procuren per la neteja i pel transport públic. De fet, Ajuntament i Patronat han obert la col·lecta que aquí presentem a tots vostés per a restaurar el llit. I ho han fet amb la generosa aportació de mig mil·lió de pessetes cadascún. Però hi ha coses en una col·lectivitat que pertanyen a tot el món, i que tot el món sent que li pertanyen, d'una manera més íntima i calenta que les altres coses. I vam pensar que eixes coses s'han de recordar en els temps de comoditat i de benestar que vivim actualment. I pensarem que devíem fer que la restauració del llit de la Maredeu d'Elx fora un acte de tota la col·lectivitat, un acte de fe i de vitalitat més que un acte administratiu i econòmic. Vam pensar que les forces que els homes i les dones de bé d'Elx portem dintre devien agrupar-se, com ja ha passat altres vegades, al voltant de la patrona d'Elx i de la seua Festa d'agost. Comparéixer davant l'opinió pública, eixir al carrer de nou a demanar que entre tots fem realitat el tenaç empeny del vell Maciano de veure restaurat lo més prompte que siga possible aquest antic llit barroc de palosanto i plata que des de fa dos segles i mig forma part del nostre poble i del Misteri. El llit que durant més de cinquanta anys l'agüelo Maciano ha estat montant i desmontant cada mes d'agost, per a llor i glòria de la Marededéu d'Elx.

Moltes gràcies per la seua atenció i, a la bestreta, per la seua generositat.

PINTORS DE LA FESTA: ALBERT AGULLÓ (1991)

Hi va haver també els pintors primitius de la Festa, els pintors del poble, aquells faedors de la forma i la matèria, molts d'ells autodidactes del pinzell i les teles en rerabotigues d'espardenyes, tallers de ferro, fusteries o fabriquetes de sabates, uns pintors que treballaven, sobre tot, amb la intuïció i amb l'experiència insistent.

Albert Agulló, ell ho contà, tenia una casa de camp envoltada per uns bancals de terra amb uns quants arbres. Hi havia ocells que creuaven el cel, piuladissa de la matinada i el capvespre, i el soroll dels cotxes que passaven per l'autovia pròxima. Era un tros de terra amb dos pins, una olivera, uns quants armelers, tarongers, pomeres, pruneres i parres. Passaven les estacions de l'any, com una roda que no cessa, i Albert Agulló mirava el color groc intens dels mangraners a la tardor, les formes retorçudes del tronc de les parres, els grisos de les figueres a l'hivern, els verds de la primavera, i quan plovia, l'aigua que botava pels marges i les cunetes i corria pels petits barrancs de les serres, tot deixant a la vista, netes i lluentes, vetes de terra de mil colors i textures diferents, com un tresor viu i humit.

Albert Agulló agarrava terres dels marges i les séquies, arenes, adobs, branques seques. Distingia el color i la textura i, amb espàtules, palets, brotxes i raspalls, ordenava els materials sobre el llenç, tot formant figures i volums, traços abstractes, ideografies, tot insinuant formes i jeroglífics que significaven l'agost i la Festa. Pels voltants hi havia fustes, borrhumballa de la que es trau quan es passa la garlopa per un tauló nou i surt una espiral groga i blanca que deixa en l'aire una olor intensa d'arbre i de fusteria. Hi havia encenalls adherits als camins i a les teles, peces metàl·liques, grumolls de coles i d'arenes.

Certament, com alguns observaren, Albert Agulló pintava amb la mateixa naturalitat que un ebenista pot fer els mobles o les finestres d'una casa. Certament, quan el veies amb aquella granota blanca que mostren les fotografies, amb els cabells ja grisos i la mirada fixa en l'objectiu de la càmera, no semblava sino un fuster que acabara d'encolar una cadira o d'envernissar una taula.

En la seua recerca de l'expressió i la matèria, Albert Agulló aprofitava els papers impresos i les llandes de gasolina per a empastifar les tintes, deixar el camí dels dits sobre el paper i refer la imatge del seu temps. La publicitat dels objectes de consum esdevenia, així, àngels i maredéus, cadafals i tramoies, en un gest únic i definitiu del pintor que tenia quelcom d'abstracte, de juganer i fascinant. Unes altres vegades, els colors grisos del cel, de calor i amenaça de pluja, eren els colors de la cendra dels fogarils de les cuines antigues de les cases d'Elx. El blanc de l'algeps i l'ocre de la serra pujava pel cel dels llenços, de fum i polseguera. El groc de les arenes de la mar del Pinet i el Carabassí era el groc de la palma de l'àngel que baixava del cel, l'única llum que hi havia en aquells quadres grisos i blaus, com d'hivern. Les vetes de terra, de mangra i de vermell, eren el fang que

la Marededéu s'emportava al cel enganxat a les sandàlies, aquella dona del poble que hauria volgut ser llauradora i es pujava al cel de la cúpula de l'església restes de terra dels camins i els bancals de ponent del terme d'Elx que havia xafat uns dies abans.

I el pas del temps rodava sobre aquells llenços eixits del taller de l'artista, de les seues mans àgils, dels seus ulls clars, blaus de mirar el cel del camp, dels ravals i la vila d'Elx. I es clevillava la matèria i envellia la llum, però quan el Consell decidí que un pintor hauria de fer cada any l'anunci de les festes, els habitants d'aquella ciutat d'Elx de la fi del segle es miraven una i una altra vegada en els fragments de festa i de paraules, en els grans cartells que, any rera any, s'enganxaven a les parets i els aparadors de les botigues dels carrers de la Reina Victòria i de Blasco Ibáñez, de la Corredora i de la Glorieta.

«Pintors de la Festa: Albert Agulló», *Festa d'Elx*, núm. 43, Elx, 00-08-1991, Ajuntament, p. 6.

POST SCRIPTUM PER A JOAN CASTAÑO AMB MOTIU D'HAVER EDITAT A CA MANOLO PASTOR LA CONSUETA DE CARLES TARREGA I CARO (1992)

Vet aquí que prop de huit anys després que editara aquell memorable Llibre de la Festa d'Elx, amb textos del qui us parla i fotografies d'Andreu Castillejos, Manolo Pastor ha tornat a l'aventura que més li agrada, la de produir cultura impresa, i ens obsequia als qui estimem les coses d'Elx amb un nou i preciós llibre: el facsímil de la Consueta de la Festa d'Elx copiada per Carlos Tàrrega i Caro el 1751. Aquesta obra s'afegeix a les consuetes del Misteri conegudes fins ara, aquelles gairebé mítiques consuetes del 1625, de parador ignorat i la del 1709, que honra a la ciutat i a l'Ajuntament d'Elx que la van produir i la van custodiar durant segles. I també la del 1639, extraviada encara, i la del 1722, consultada per Jesús Francesc Massip. El manuscrit de Tàrrega que ara es publica ha estat transcrit, com sabeu, per Joan Castaño, qui ha fet, així mateix, l'estudi introductor i a l'obra amb la cura que caracteritza tots els seus treballs.

I ara que ja ha nascut la criatura i es troba per batejar, els progenitors em demanen que faça de compare i ajude a cristianitzar-la. Certament, no li manquen virtuts als seus ascendents, il·licitans vells o rancis, com aquell que diu. Parlem-ne, doncs, de Joan Castaño, de la Festa i d'Elx. Parlem-ne d'aquest món que ens envolta ara mateix, que ens destrueix i ens enamora i ens fa anar tan sovint amb el cor a la deriva.

Joan Castaño és un digníssim fill d'Elx, un enamorat del poble i de la Festa, un d'aquells personatges antics que gasten hores i hores examinant documents, copiant-los, ordenant papers i carpetes, desempolsegant lligalls i llibres en biblioteques i arxius. En honor a la veritat hem de dir que Joan Castaño pot treballar tant, moltes vegades, gràcies a la seua companya Angela i, darrerament, malgrat el seu fill Joanet. En el treball de Joan Castaño es manté present, com en molts de nosaltres, l'esperit del cronista Pere Ibarra, com un fantasma antic i familiar, afectuós, irremplaçable. I ho vinc a dir per que deu ser aqueix esperit el que ens porta tantes voltes a fer un treball insistent i voluntariós, amb una dedicació altruista que per la meua banda sempre he defensat perquè em sembla digna de tota lloança, sobre tot en uns temps com els que corren, en els quals tot es pot pagar per que tot es pot comprar i vendre i la cultura esdevé sovint una mercaderia més. Pot ser el treball gratuït i generós, sempre que pague la pena, siga una de les millors maneres de fer avançar el món i desfer els innobles negocis de la cultura. I avançar, en aquest cas, vol dir allunyar-nos de l'esclavisme, l'oscurantisme, la intolerància i la injustícia. Som fills del segle de les llums, de la il·lustració set-centista i de les grans utopies del segle XIX, ple d'invents i d'idees avançades, el ferrocarril, la bicicleta i l'electricitat. Tanmateix, en aquest final del segle XX, precipitat i imprudent, tot sembla estar sota el control d'una tirànica

ment ideada per Orwell. Pot ser l'altruisme siga una bona manera de fer cultura, ara que tot es ven i es paga i els mercaders han fet seus tots els poders. Regalar versos i escrits, regalar paraules i conceptes, com qui regala un ramell de flors silvestres. Escriure o investigar posseït pels déus de la curiositat o de la follia.

Així, amb un gran amor, és com Joan Castaño ha parlat a molts dels seus articles de temes d'Elx, com ara l'arrova de l'oli, aquell antic impost per a pagar les despeses de la Festa, o d'antics inventaris, o d'ermites i esglésies, costums i tradicions destruïdes o damnades. Amb els treballs generosos de Joan Castaño, els d'Elx podem somiar de nou un territori utòpic, més lliure, culte i alegre on els homes i les dones puguen caminar per les sendes de la cultura i la sabiduria, dels papers amagats en els vells arxius on es conta la nostra història antiga, un antic saber que encara trobem viu i present en la Festa d'Elx, com un espectacle irrepetible i únic.

La Festa d'Elx, que ens ha envaït durant la darrera dècada com aquell símbol viu que en algun moment vam intentar explicar i escriure, un carro que escampava baladre i trencaolla pels carrers del poble. Al voltant de la Festa d'Elx s'han produït abundants assaigs i estudis i importants materials literaris i artístics. Així, no soles han vist la llum el llibre de Quirante i el fabulós llibre de Massip que vaig tenir el gust d'epilogar, sinó que la revista municipal Festa d'Elx està consolidant-se com el punt d'encontre dels estudiosos d'Elx i del Misteri que va voler el nostre alcalde Manuel Rodríguez. Al voltant de Festa d'Elx hi ha Joaquim Serrano, Miguel Orts, Anna Alvarez, Manolo Olcina, Vicent Sansano, José Antonio Miranda i, sobre tot, és clar, encapçalant la revista, Biel Sansano, company i amic, el meu deixeble, permeteu-me el terme una mica pretencios, predilecte i primerenc, de quan jo tenia vint-i-cinc anys i ell a penes havia fet els setze i anava encara a l'institut de Carrús. Fa goig i dóna una gran satisfacció veure produir estudis i treballs als estudiosos més joves que ú, a la gent que ens ve al darrere i a la qual, en última instància, ú dedica sempre els seus treballs i els seus esforços en el camp intel·lectual.

I és que no podem oblidar que som d'un poble on el seu govern municipal feu construir en l'edat mitjana un edifici destinat a arxiu per a guardar tots els papers del Municipi, un edifici que conservem i que anem restaurant dia a dia, encara que aquells papers antics que guardava foren venuts per un plat de gentilles per una altra administració municipal tres o quatre-cents anys després. I recuperats per Ibarra. I retornats a l'Arxiu Municipal de bell nou, també és cert. Ho dic, perquè convé no oblidar aquestes coses. Ho hem escrit en altres llocs: massa vegades Elx és d'ignorants, fatxendes, barallaors i faroleros, un poble que mor i renaix al llarg dels segles i els dies, però un poble que, en fi de comptes, és el nostre i al qual no podem renunciar. Triar la creació d'arxius o la seua destrucció, la cultura o la ignorancia, el treball o la matança del temps, la vida o la mort de l'esperit i de la llibertat, és qüestió de prendre partit d'una forma

personal, però també col·lectiva. Una alternativa o l'altra es troben molt a prop, es toquen.

Perque molta gent d'Elx també tenim un altre mal: un amor gran, desesperat, que ens menja el cor i l'ànima, la saliva i el cervell, cap a les nostres coses, cap al nostre poble, els nostres conciutadans de vegades i la nostra història sempre, tant la verdadera com la falsa. Deu ser aqueix amor maligne allò que fa que els d'Elx tornem sempre aquí, a aquest poble, al riu aquest d'arena i de palmeres, a aquesta lenta mort, Corredora amunt, Corredora avall, un dia i un altre dia, amunt i avall pel silenci dels anys i dels papers. iQuantes vegades Elx ha estat per a tots nosaltres un poble dur, una ciutat cruel on una societat autòfaga ignorava, destruïa o expulsava allò millor que tenia, el seu millor patrimoni o els seus fills millors.

Però la vida renaix i l'ansia de saber, que és infinita, sempre torna. I l'home que veu com es mouen el cel i les estrelles per damunt del seu cap sempre haurà d'inventar per a explicar-s'ho la ciència i la poesia. I sempre més, algú, humilment, ens parlarà amb un gran amor de l'arrova de l'oli, d'una Festa que diu que feien al seu poble en honor de la MaredeDéu Assumpta cada catorze i quinze d'agost, quan els camps granaven i ja hi havia codonyetes madures en els codonyars de la vora de les séquies.

El llibre que avui presentem demostra una vegada més que sempre hi haurà gent com Joan Castaño que amb un gran amor rescata els papers de l'oblit. I també aventurers il·lustrats com Manolo Pastor que posen els diners i la capacitat de gestió per a produir paraules escrites que ens apropen una mica més al món de la llum i la cultura que alguns humans seguim somiant. Per que és en aquest perpetu retornar, en aquest continuat reviure, on els homes i les dones podem trobar allò millor de la nostra humana condició, allò que per a sempre ens haurà de sobreviure.

Que compreu el llibre i que amb la vostra inversió individual feu menys feixuga la càrrega de mecenes de la cultura del nostre benvolgut Sèneca. I també que us interese i us agrade el bon i acurat treball que hi ha fet el nostre estimat Joan Castaño.

«Post scriptum per a Joan Castaño amb motiu d'haver editat a ca Manolo Pastor la consuetada de Carlos Tàrrega i Caro», *La Rella*, núm. 10, Elx, p. 158-160.

CARTA CONTRA EL CANVI DE VESTUARI (1994)

Elx, 13 d'agost del 1994
Dia de la Nit de l'Albà

Sr. D. Antonio Serrano Bru
President Gestor de la Junta Local del
Patronat Nacional del Misteri d'Elx
ELX

Benvolgut company:

En relació amb la reforma total del vestuari que s'ha dut a terme enguany en les representacions de la Festa, els sotasignants, tots nosaltres membres del Patronat del Misteri d'Elx, ens sentim en l'obligació de manifestar-te el següent:

Que, en la nostra opinió, l'esmentat canvi dels vestits ha afectat greument la imatge tradicional que els il·licitans tenim de la Festa per les importants pèrdues formals, simbòliques i cromàtiques que ha implicat en la representació, fins el punt que molts de nosaltres hem sentit enguany que "aquesta no és la nostra Festa, que ens l'han canviada".

Que, amb els canvis de vestuari es veu afectat en gran mesura el sentit de la Festa d'Elx com a acte litúrgic. No oblidem que no estem fent un espectacle teatral on es recree una època antiga i que, en tant que teatre, cal modificar de tant en tant, sinó una festa que és una representació litúrgica dramàtica assumpcionista de gran antiguitat que cal conservar íntegrament amb tota cura.

Que aqueix canvi dels figurins i dels mateixos vestits no ha vingut motivat per cap raó de pes, sinó pel mer desig de reformar o modernitzar la Festa, objectiu que no ens sembla oportú en un monument històric com el Misteri que, per damunt de tot, es la gran festa que els d'Elx fem en honor de la Mare Déu de l'Assumpció i el nostre tresor tradicional més preciàt i íntim.

Que, hagut compte del bon estat del vestuari de la Festa, pensem que la despesa que s'ha dut a terme no s'adiu amb el plantejament econòmic que deu regir en el Misteri. Som de l'opinió que no es tracta tant d'estalviar o de gastar, sinó de fer les despeses justes i exactes, com ha estat tradicional en una representació com la nostra que ha tingut històricament una gran escassetat de medis.

Els sotasignants entenem la Festa com una cosa viva i, per tant, no ens oposem a les modificacions puntuals que calga fer en la representació i, més concretament, en el vestuari, però tals canvis han d'estar sempre degudament raonats, documentats i contrastats. En canvi, el procediment utilitzat per a la reforma ha estat poc compartit i meditat pel conjunt dels membres del Patronat i dels entesos en la matèria, sense que se li haja donat al projecte la reflexió i la difusió prèvia que la importància del tema requeria.

Considerant, per tant, que la reforma del vestuari que s'ha dut a terme és innecessària i inadecuada, et demanem que es retiren els vestits que s'han estrenat en les representacions d'enguany i es torne a gastar el vestuari que s'ha vingut utilitzant des de fa més de trenta anys i que és els que tots nosaltres hem conegut, sense perjudici de que s'òbriga un debat públic sobre qualsevol canvi o revisió que es vullga fer en la Festa.

Rep una salutació ben cordial. Atentament

Gaspar Jaén i Urban, Joan Castaño i García, Ginés Roman, Manolo Pastor, Antonio Anton Asencio, Antonio Anton Latour, Tomàs Brotons Anton, Viente Quiles Candela

INTERVENCIÓ EN EL SEMINARI DEL FESTIVAL DE TEATRE (1994)

Una de les característiques potser més pregones de la Festa és que sempre ha alçat i segueix alçant passions, passions profundes, i com totes les passions profundes, moltes vegades oposades. La Festa ens desperta passions als naturals d'Elx i a tots aquells que la ciutat d'Elx s'ha afillat, ja que tots els qui parlem de la Festa podem ser considerats fills d'Elx. Per tant, és amb aquest pressupòsit i des de la meua passió per la Festa que jo diria que el moment actual de la Festa ve caracteritzat per les paraules que En Xavier Fàbregues va escriure ja l'any 1974, en les quals situava el Misteri davant d'una alternativa: o convertir la Festa en una carcassa buida apta per a la seua dissecció (com ja passa amb les representacions "*digest*" del dia 13) o cobrar la seua autèntica dimensió d'un tros de passat viu que troba continuació en un present viu també.

Això ho deia Fàbregues l'any 1974, i en aquestes darrers vint anys han passat moltes coses que han accelerat el procés tendent a fer de la Festa no un tros de passat viu que troba la continuació en un present viu també, sinó una carcassa més o menys buida apta per a ésser disseccionada. I trobe que això s'ha fet en bona mesura per la gran importància que s'ha donat a les representacions del dia 13 d'agost (fins al punt que les missions provinents de la Generalitat o de l'Estat espanyol hi han acudit gairebé sempre el dia 13 i només rares vegades el 15), així com per la ampliació d'aquests assaigs generals als dies 11 i 12 i la seua extensió fins i tot al mes de novembre.

Tot això ha suposat una pèrdua progressiva del significat més pregon de la Festa, fins el punt que, efectivament, els actors són conscients que fan teatre perquè és això i no una altra cosa el que fan els dies 11, 12 i 13 d'agost i també en novembre. Només hi ha dos dies en què fan de debò la Festa d'Elx: el 14 i el 15 d'agost que és quan cadascú és el personatge que representa. I això fa que tant Fàbregues com Fuster, com tants de nosaltres sempre recomanem als estudiosos i interessats de debò en la Festa que hi vagen els dies 14 i 15, ja que és aleshores i només aleshores quela Festa és la Festa de debò, mentre que la resta és una mera representació teatral.

Ara bé, és evident que no s'ha arribat de la nit al dia al punt en què ens trobem, sinó a través de l'evolució complexa de la Festa al llarg del segle XX. Podem dir que aquesta evolució comprén quatre fases distintes, cadascuna amb una "Festa" diferent. Podem pensar que en aquest segle que se'ns escola han estat quatre les "Festes" que hem vist succeir-se: la situació de la Festa l'any 1910 no és la mateixa que l'any 1990. Podríem fer la radiografia d'aquestes quatre "Festes" d'Elx de la següent manera: els anys vint i trenta hom li concedí per primera vegada la valoració de bé cultural, valoració que desembocà en el conegut decret de la Segona República Espanyola pel qual fou declarada monument històrico-artístic; després, en la post-guerra, a les

dècades dels quaranta i cinquanta, la Festa fou un clar suport propagandística per al règim i per al catolicisme militant d'aleshores; posteriorment, ja als anys setanta i vuitanta, la Festa assolí un nou i accentuat significat com a monument propi dels valencians: es parà esment en el fet que el seu text estiga escrit en valencià i s'erigí en símbol del País Valencià, creant-se al seu voltant nombroses obres de literatura o d'exègesi escrites per diferents autors, com ara tesis doctorals, llibres de poesia o visions intimistes o personals de la Festa.

Tanmateix, durant els anys noranta s'ha produït una inflexió significatiu en la dinàmica de la Festa. Una inflexió per a la qual no ha estat menor la pèrdua del valencià dins el mateix cor de la Festa, val a dir el pes cada vegada major dels actors castellano-parlants. En un començament, fa deu anys, eren els xiquets els qui començaven a desconèixer el valencià, però a hores d'ara una gran part dels apòstols i dels jueus habitualment parlen només en castellà entre ells. El propi mestre de capella no sap parlar valencià. Aquest tema de la pèrdua i de l'alienació de la llengua no l'hem de bandejar per tal com l'idioma dels valencians ha estat en la base de la creació i la valoració de la Festa.

Un altre fet remarcable que s'ha esdevingut durant els anys noranta ha estat l'enorme difusió turística que ha assolit la Festa. La Festa actualment es troba inserida en els circuits del turisme de masses, çò és els mateixos circuits que han fet tancar les coves d'Altamira o que fan perillar les obres de Miquel Àngel als museus de Florència. Doncs bé, en l'actualitat podem caracteritzar la Festa com un espectacle turístico-cultural en el qual s'està produint una veritable saturació d'espectadors, un veritable *overbooking*; i si seguim pel camí de fer d'aquesta una representació teatral destinada al turisme massiu acabarem per haver de fer-ne una tots els dies d'agost en la seua versió resumida.

Tot açò ha pogut passar gràcies a l'ambient que s'ha generat entre els anys trenta i els vuitanta, on eren generals el conformisme i l'aplaudiment unànim al voltant de la Festa. Molts de nosaltres hem escrit llibres sobre la Festa, hem fet versos o literatura sobre la Festa, moguts precisament per la passió que aquesta ens suscitava. Certament, era aqueixa passió, a més dels interessos polítics de les institucions públiques, que es remunten al segle XVI, el que ha fet que s'atorgassen importants subvencions i ajuts econòmics a la Festa, la qual cosa, d'altra banda, ha creat un benestar material que ens ha allunyat de la pobresa que fins els mateixos anys setanta caracteritzava l'economia de la Festa. Aquesta prosperitat i l'inexistent d'un esperit d'auto-crítica ha propiciat la creació d'un afany restaurador desmesurat, tot ocasionant canvis en un sentit modernitzador més importants del que podria semblar en un primer colp d'ull.

Així, durant les darreries dels vuitanta i el començament dels noranta, l'ermita de Sant Sebastià ha deixat de ser un dels escenaris del drama. En efecte, en aquesta ermita, on seguia viva la tradició de les ermites propietat del Consell municipal i en la qual es vestien i

desvestien els actors fent bulla, és en aquests moments un espai tancat que es gasta de tant en tant per a emmagatzemar andròmines o, en el millor dels casos, un edifici obert, il·luminat per una única bombeta, com una relíquia, però al capdavant buit i sense relació amb la representació, amb el que aquesta pèrdua significa d'empobriment del monument.

Es important també el fet que l'any 1993 haja aparegut un cel nou, absolutament nou, i amb un sistema de subjecció també nou per a substituir l'anterior que podria remuntar-se al segle XVIII. I ja finalment (¿finalment per ara?), enguany s'ha incorporat a la Festa un nou vestuari, absolutament nou, dissenyat per una figurinista de *Televisión Española*, i a conseqüència del qual és públic i notori que un grup de patrons en veure'n l'efecte en les passades representacions d'agost demanà que es tornassen a fer servir els vestits que tots havíem conegut. Pel que fa a aquest tema, la millor definició l'ha donada el pintor Sixto, en dir que s'ha pintat un quadre damunt un altre quadre més antic.

Totes aquestes novetats, canvis i noves situacions històriques em porten a la conclusió que cal que ens plantejem de manera col·lectiva quina és la Festa que volem. Perquè al meu parer hi ha dues alternatives: o mantenir la Festa com a quelcom propi de la ciutat, entenent que la Festa d'Elx ha de seguir sent la Festa d'Elx, çò és una festa que fa el nostre poble en honor de la seua Verge Assumpta cada 14 i 15 d'agost i, per tant, i en tal sentit de dimensió festiva, una festa on tot el poble s'ha de veure com a part, s'ha de reconèixer. O bé fer un espectacle més aviat folklòric destinat sobretot als visitants i subjecte per tant a les modes i canvis que calga, i consegüentment, en tant que obra de teatre, subjecta a les repeticions que calga al llarg de l'any, d'igual manera que s'ha fet amb algunes passions de Jesucrist catalanes o valencianes i amb tants altres espectacles d'arrel popular a hores d'ara falsejats i desfigurats.

El símil amb l'arquitectura es més que evident: els arquitectes estem acostumats a intervenir en monuments de pedra i canviar-los i reformar-los per tal d'assegurar la seua supervivència física o funcional, però hem de considerar la major fragilitat i sensibilitat que tenen els monuments vius. Precisament aquí rau la capacitat que té la Festa d'Elx de seguir alçant passions.

Des d'aquest punt de mira, algunes de les variables que no s'haurien d'oblidar mai són la fragilitat extrema de la Festa i la importància de les conseqüències que a mig terme (dins d'algunes dècades o d'alguns segles) poden tenir les decisions que prenem o les solucions que adoptem ara.

I per a decidir què fer i què no fer hem de situar-nos davant una doble possibilitat: o volem fer de la Festa una peça històrica realment valuosa, els detalls de la qual, fins i tot els més petits, són importants i, en tant que importants, intocables sense que hi haja prèviament un rigorosíssim estudi; o, al contrari, som al davant d'un espectacle on tot

es pot canviar o inclús, més encara, tot s'ha de canviar segons canvien les modes i, en conseqüència, la Festa no tindria l'interés històric que contínuament s'assenyala. Però si ens situem en aquesta segona posició, allò que realment estem fent, com deia Fàbregues, és preparar la conversió de la Festa en una carcassa buida apta per a la dissecció, com ja li passa en les representacions "*digest*" dels dies 11,12,13 d'agost i de primers de novembre.

Moltes gràcies.

ALGUNES NOTES SOBRE EL CEL I LA TRAMOIA ALTA (1995)

La Festa d'Elx és l'única resta que s'ha mantingut viva fins els nostres dies de teatre medieval europeu. Es representa cada 14 i 15 d'agost i narra la dormició de la Verge Maria i la seua ascensió al cel on és coronada. La posada en escena conté una arriscada escenografia aèria d'arrels medievals, reformada i fixada en el barroc. A continuació ens aproximarem a la tramoia alta de la Festa d'Elx, çò és al conjunt d'aparells i artefactes que fan possible el descens i ascens d'àngels i marededéus des del cel a la terra i viceversa. El cel en la Festa d'Elx és el teló que cobreix la cúpula de l'església i que amaga l'esmentada tramoia. La nostra aproximació conté aspectes històrics i tècnics, així com esquemes i gràfics de la maquinària d'aquesta extraordinària peça viva de l'arquitectura i l'espectacle teatral, declarat monument històrico-artístic pel Govern de la Segona República Espanyola l'any 1933.

Per ajudar a contextualitzar la Festa d'Elx, digam que Elx és una ciutat de mitjana grandària situada al sud del País Valencià, a uns quinze quilòmetres del litoral, en la plana que forma el riu Vinalopó abans de la seua desembocadura. En aquests moments la població d'Elx s'apropa als 200.000 habitants i la seua economia es basa en una important activitat industrial i, en menor escala, agrícola i de serveis.

LA FESTA D'ELX

Com hem dit, la Festa d'Elx és un drama sacro-líric que, des del segle XV segons els estudis més recents, es representa tots els anys en l'interior de l'església de Santa Maria d'Elx els dies 14 i 15 d'agost, vespra i festivitat de la Maredeu de l'Assumpció.

El drama narra el desig de la Verge Maria de reunir-se amb son fill Jesucrist, mort, ressuscitat i ascendit al cel temps enrere, el comiat dels Apòstols, què es reuneixen miraculosament en la casa de Maria, la seua mort, l'ascensió de la seua ànima, el soterrament, la resurrecció del cos i, finalment, l'ascensió de Maria al cel i la seua coronació per la Santíssima Trinitat.

Aquest senzill argument es troba recollit en moltes narracions de l'edat mitjana, i especialment en la recopilació de vides de sants titulada Llegenda Auria escrita per Giacomo de Varazze (o Jaume de Voragine) en el segle XIII.

La nostra obra és tota ella cantada i des del segle XIX la representen actors il·licitans no professionals, tot i que amb anterioritat a la seua decadència hom solia contractar actors professionals de prestigi. Els xiquets fan els papers femenins i els d'àngels infants, com era tradicional en el teatre religiós anterior al set-cents on no intervenien dones. Cal indicar aquí que és habitual que hi hagen papers que passen de pares a fills.

La Festa d'Elx està escrita en valencià i, segons els estudiosos, el seu text no és excepcional quant a obra literària. Així, per a Llobregat,

el diàleg és senzill i popular, d'un llenguatge poc brillant, amb versos assonants, curts -de sis, set i vuit síl·labes- i amb unes belles acotacions escèniques en prosa entre les estrofes. La composició musical és d'una gran bellesa i inclou peces relacionades amb el cant gregorià i polifonies renaixentistes del segle XVI.

Se'n coneixen els autors d'algunes d'aquestes peces: Antoni de Ribera, Joan Baptista Comes, Joan Ginés Pérez, Lluís Vich, etc. Però es mantenen en l'anonimat els primitius creadors del cos bàsic de la Festa.

Absolutament sorprenent és la posada en escena de l'obra, amb una arriscada tramoia aèria ideada per a davallar i ascendir els tres aparells celestials que apareixen en escena: la Mangrana amb l'àngel portador de la palma per a Maria, la Recèlica portadora de l'ànima i el cos de la Maredeu i l'artefacte on viatge la Santíssima Trinitat.

Però, sobretot, el caràcter d'obra excepcional de la Festa d'Elx li ve donat per ser l'única supervivència en tota Europa, arrelada i brillant, popular i bellíssima, de teatre religiós amb orígens medievals, lligat a cultes a la fertilitat i la collita i mantinguda expressament per una butlla del papa Urbà VIII de l'any 1632 per la qual, oïnt els motius exposats per la Vila, permeté que la Festa seguís representant-se en l'interior del temple parroquial tot prohibint al Bisbe d'Oriola que posàs entrebancs de cap mena per al manteniment de la representació anual.

Aquesta és una altra de les característiques històriques de la Festa d'Elx: la seua defensa pel poder civil de la ciutat, en ocasions fins i tot front al poder religiós, ja des del segle XVII. Aquesta defensa inclogué el manteniment econòmic de la celebració pel Consell de la Vila, la imposició d'impostos per tal de sufragar-la i el nomenament de persones perquè en tinguessen cura, l'organitzassen i la proveïssen.

Així, doncs, des de tots els punts de vista, tant literari i musical com teatral i històric, la Festa d'Elx és un dels grans monuments de la ciutat i potser la seua gran i millor creació col·lectiva.

ORIGE DEL CEL

En un sentit estricte, el cel de la Festa d'Elx és el teló que tapa el tambor i la cúpula de l'església de Santa Maria per tal d'amagar els artefactes de la tramoia que permeten pujar i baixar els aparells celestials que es fan servir en les representacions del Misteri. L'esmentat teló es subjecta mitjançant cordes nugades a les nombroses anelles que hi ha fixades a la cornisa inferior del tambor de la cúpula (des de fa dos anys substituïdes per una barra cilíndrica contínua cargolada a la cornisa). Aquest teló disposa d'una obertura practicable, les «portes del cel», que s'obren o es tanquen per a deixar eixir o entrar els aparells celestials.

En un sentit més ample, el cel es el conjunt de tots els terrats de l'església; així, doncs, en el llenguatge popular dels qui participem en la Festa són freqüents expressions com ara «pujar al cel» o «trobar-se en el cel». Es bastant significatiu que Maria Aurèlia Capmany titulara «He

pujat al cel» un article que escrigué l'any 1987 sobre la tramoia alta, arran de la seua estada en una de les representacions de la Festa.

L'orige del cel actual del Misteri d'Elx es pot situar a les darreries del segle XVIII, quan l'arquitecte acadèmic Marcos Evangelio (Cartagena, 1717 - Elx, 1767) traslladà l'escena de la Festa al lloc on es representa ara, çò és en el límit occidental de la cúpula, vora el presbiteri (Massip 1991, 150).

Marcos Evangelio fou un interessant arquitecte la presència del qual a Elx resta encara per estudiar. A ell devem l'acabament de l'actual temple de Santa Maria, exclosa la Capella de la Comunió, amb obres tan interessants com ara el portal de l'Orgue o, pot ser també, l'escala de la sagristia de la mateixa església (Jaén 1989, p. 103; Muñoz 1993).

Alguns autors han proposat, ja a les representacions de la Festa anterior al segle XVIII, l'existència d'un cel semblant a l'actual, amb una tela pintada que amagava el sostre de l'edifici (Martínez 1990, p. 218). Ens manquen, però, dades documentals que puguen demostrar-ho o que ens indiquen com era aquell cel.

Pensem que la hipòtesi més versemblant seria aquella que considerara l'actual concepte de cel com a resultat de la profunda reestructuració de l'espai de la Festa que feu Marcos Evangelio en acabar la reconstrucció de l'actual edifici. Fet i fet, Evangelio situà tant el cadafal on es desenvolupen les escenes terrestres com l'obertura per on ixen i baixen els aparells celestials en el mateix eix longitudinal del temple que ell va rematar, i lleugerament retirat de l'eix transversal, tot consolidant, així, la disposició espacial actual de l'espectacle.

Aquest cel, ideat durant el darrer quart del set-cents, no sols estava en funció amb la maquinària que amagava sinó, sobre tot, amb el concepte barroc d'espectacle i d'espai a què servia en dotar el conjunt de l'escena d'una extraordinària unitat i continuïtat en la visió espacial (Zevi 1951, p. 97). Açò es confirma des de l'aspecte decoratiu si pensem que el cel de la Festa, amb la seua representació figurativa, es pot relacionar amb les pintures al fresc de moltes cúpules set-centistes, especialment les que narren la glòria de Déu o de l'Assumpta, com ara la supèrbia Assumpció del Correggio de la catedral de Parma, l'Ascensió de Jesucrist, també del Correggio, a l'església de San Giovanni Evangelista de Parma o el fresc de Palomino a la Basílica dels Desemparats de València.

ELS CELS DE LA FESTA

El primer cel confeccionat per a cobrir inferiorment el tambor i la cúpula de Santa Maria que coneixem documentalment fou pintat per l'artista murcià Francisco Martínez Talón el 1760 per a la representació del 1761, primera que es féu com es fa actualment, val a dir sota la cúpula. Malhauradament no han perviscut ni aquest cel ni els dibuixos preparatoris (Quirante 1987, 134. Massip 1991, 152).

Un segon cel, degut al pintor Parades, data ja del segle XIX i fou utilitzat fins que va desaparèixer amb la crema de l'església de Santa Maria del 1936. En aquest cel apareixien pintats uns grans àngels amb garlandes de flors a les mans i entre ells s'estenia una cinta, amb una llegenda escrita en llatí, el versicle vuit-cinc del Càntic dels Càntics: «¿Qui és aquesta que puja de l'estepa recolzada en el seu estimat»

El cel de després de la guerra era obra del pintor Rodríguez S. Clement. Però, al contrari que els anteriors, no tenia cap figura sinó que representava només uns núvols grisos i gruixuts, lleugerament esfilagarssats per les vores, els quals destacaven sobre un fons blau clar, tot evocant les tempestes d'agost (Jaén, pp. 92-96). Pel que sembla existia el projecte de fer un cel amb una ornamentació més rica, però tal idea mai no s'arribà a dur a terme. [Es pot veure en aquest sentit l'esborrany del mateix Rodríguez S. Clement per a la cúpula de l'església (Martínez 1986, p. 155)].

Aquest cel es féu completament nou, però sense modificar-ne el dibuix, devers meitat dels anys seixanta i, després d'un intent no reeixit de restaurar-lo l'any 1992, l'any 1993 se'n feu encara un altre, de nou, a càrreg d'un cartellista de Madrid. Aquesta vegada se'n canvià el dibuix, tot disposant-hi uns núvols més suaus i difuminats, diversos angelets per les vores i alguns raigs de llum que ixen de les portes del cel. A més, amb la finalitat que la lona quedara més tensada, es va canviar el sistema de subjecció i es van substituir els cordells que l'aguantaven formant en quadrícula per cordells disposats radialment que s'uneixen en un petit anell circular central.

LA TRAMOIA ALTA

La tramoia alta és el conjunt d'artilugis, aparells i efectes que es troben situats en el terrat de l'església per poder desenrotllar la part aèria de la representació. En certa manera vendria a ser l'equivalent del teler dels teatres i conté la part amagada des d'on hom controla els moviments ascendents i descendents dels aparells celestials de la Festa.

Probablement, d'una o altra manera, degué formar part de la representació des dels seus inicis, ja que aquest tipus d'escenografies, més o menys sofisticades, eren habituals en les representacions teatrals de l'Edat Mitjana (Quirante, 1987. Massip 1991). Per tant, les esglésies anteriors a l'actual ja disposarien d'artefactes i medis semblants als d'ara. Les tramoies es degueren adaptar als temples i, segons fora la seua arquitectura, devien tenir més o menys importància.

Pel que fa a l'actual temple barroc, l'escena i, amb ella el moviment aeri, es va desenvolupar durant molt de temps en la nau, mentre el creuer i el presbiteri es trobaven en construcció i fins i tot després d'haver-se acabat. Per tant, la manipulació dels aparells pot ser que es fera des de dos plànols: el del terrat per al maneig dels torns i les càbries i, en cas d'existir, el del teló del cel, situat

posiblement a l'altura de les cornises, per al maneig dels aparells (Martínez 1990).

Però, com hem dit, el punt d'inflexió més important en l'escenografia de la Festa fou el que es va produir quan Marcos Evangelio acabà la reparació del conjunt de l'església iniciada un segle abans. Allò que fins aleshores s'havia representat en la nau passà a representar-se en el centre de l'església a partir del 1761. I l'hipotètica lona del cel situada a l'altura de les cornises de la nau passà a ser un disc més o menys pla (tingam en compte l'enorme fletxa i les irregularitats provocades per les seues grans dimensions) que tapava el cercle del tambor de la cúpula i, tancant-lo i aïllant-lo, separava nítidament l'«espai del cel», distant i inassolible, de l'espai terrenal visible i mesurable.

De totes les aportacions que l'escena de la Festa ha tingut al llarg de la seua història, la de Marcos Evangelio ha estat la més contundent, arriscada i revolucionària, però a la vegada adequada a la lògica constructiva del temple i a la seua especificitat històrica. I fou duta a terme amb un sentit tal de l'escena i amb un coneixement tal d'allò que s'hi estava representant que vist amb la perspectiva que dóna el temps, però també probablement ja en el moment immediat de la seua creació, hom adverteix que les coses no podien haver estat d'una altra manera («se hallan estos vezinos muy contentos», conclouia Evangelio el 1763 [Massip, 1991, 152]).

Certament, era una decisió lògica per a una escena de finals del barroc: amb la nova solució, l'acció es desenvolupava al llarg de l'eix central de l'església, allunyada al màxim del portal Major, de tal manera que la podien contemplar de front el màxim nombre d'espectadors tant des de dins de l'església com des de l'exterior de les portes del creuer i dels peus.

Aixímateix, els recorreguts al llarg de l'andador, tan importants en el desenvolupament del drama, s'allargaven al màxim. I així fins on ho permetia la mateixa cúpula, la lògica constructiva, els materials i els medis que l'arquitecte tenia al seu abast. Pensem que posar la tramoia en el centre de la cúpula i la maroma en el centre del cercle del cel hauria exigut uns medis tècnics que n'haurien complicat sobremanera l'execució.

La lògica de l'escena i la lògica constructiva de l'espai barroc coincideixen justament en aquest punt. El resultat hi és una tramoia agosarada, però pensada per a apurar la tècnica disponible i complir els requisits de solidesa, seguretat i muntatge exigibles en una operació que s'ha de repetir cada any sense altre ajut que la força dels braços i una maquinària elemental, però molt efectiva.

Des d'aquest punt de mira, la tramoia concebuda per Evangelio és impecable. No oblidem, però, que els arquitectes i constructors del set-cents, malgrat els ideals il·lustrats que els movien, estaven utilitzant tècniques molt provades pels constructors des del segle XV que havien servit per a transportar i aixecar l'obelisc de la plaça de

Sant Pere al Vaticà o per a construir les complexes màquines de guerra de la baixa edat mitjana o del Renaixement.

ELS MATERIALS ACTUALS

Els materials i artilugis que componen el cel i la tramoia, a excepció de la lona pintada, s'han guardat sempre en el terrat de l'església. Es per això que no patiren greus danys en l'incendi del 1936 i fins i tot pot ser que siguin en part els mateixos que va pensar Evangelio per a la representació del 1761, amb independència de les reposicions que s'hagen produït per haver-se fet malbé els anteriors i que presumiblement deuen haver afectat només a les peces menors. Amb tot, la biga mestra es va substituir per una altra de gelosia de ferro, presumiblement el 1907 ja que és idèntica a les que Marcel·lià Coquillat col·locà per a suportar el terrat de l'església tot aliviant la càrrega d'aquesta sobre les voltes de la nau principal.

Així mateix, el 1940 l'arquitecte Serrano Peral utilitzà tirants metàl·lics amb tensors de rosca en lloc dels de marometa que s'havien utilitzat anteriorment per a assegurar l'extrem lliure de les bigues en voladís. A més, una xarxa de seguretat sobre el teló del cel havia estat ja disposada des del 1902.

El 1973 el torn primitiu de ferro forjat, estropejat per l'ús i amb folgances irreparables en les rebladures fou substituït per l'actual, construït amb perfils de ferro laminat i soldat, però amb la mateixa relació de tambors, politges i cigonyals i idèntiques desmultiplicacions que l'antic.

I ja, en fi, el 1989 l'artista Manolo Marín va netejar i restaurar les ales de la mangrana, aparell que no fou destruït el 1936. Durant l'execució d'aquests treballs, sota diverses capes de pintura granat fosc i rivets negres, va aparèixer el color original de la mangrana, més acarabassat, així com dibuixos que representaven xanglons de raïm entrelaçats amb espigues i pinyes verdes i ramassos d'or i plata situats en l'extrem dels galls. Aquests motius, d'un lleuger gust modernista, es possible que foren obra del cronista i pintor d'Elx Pere Ibarra qui, segons sembla, pintà la mangrana en les primeres dècades del segle i, degudament restaurats, són els que es poden contemplar actualment.

LA PLATAFORMA

La plataforma de treball és un balcó entaulat que s'endinsa en el buit de la cúpula. Situada en la cornisa inferior del tabor, descansa en una viga de gelosia sobre la qual es recolzen dues bigues de fusta de pi tea les quals ixen en voladís sobre el buit per a situar, penjat d'elles, el quadrat de les portes del cel. El conjunt es completa amb tres bigues secundàries que tanquen el perímetre de la plataforma i, ben engalzades, eviten els desplaçaments laterals de les bigues, aprofitant, a més, per a que s'hi fixen les baranes de protecció.

Assenyalem que les dues bigues en voladís s'estabilitzen recolzant-se en dos punts de la finestra est de la cúpula on

s'aconsegueix un empotrament molt efectiu amb l'ús d'uns puntals que les asseguruen contra el marc de la finestra.

Malgrat que la solució és ja molt segura s'afegeixen uns tirants des dels extrems del voladís a la cornisa superior del tambor els quals eviten qualsevol moviment de zumzeig en l'extrem de la plataforma.

ELS ARTILUGIS MECANICS

Per al moviment dels aparells aeris, tant en la pujada com en la baixada, s'utilitzen dos elements principals: el torn i la càbria.

La càbria està formada per dos troncs de fusta de pi de 5,70 m que es recolzen en la cornisa inferior de la cúpula i van units amb cordes en el seu extrem superior, el qual s'inclina en el buit fins la vertical de l'eix de les portes, afiançant la tròcola pel canal de la qual s'esmunyen les maromes que subjecten els aparells.

La tròcola és doble, tota de fusta, de manera que per la corriola superior passa la maroma de la Coronació i per la inferior la de la Mangrana i la de la Recèlica, que és la mateixa. En la seua concepció i execució aquesta és la màquina més primitiva i elemental de la tramoia i no es deu diferenciar gaire de les que s'utilitzaren en les obres de l'església, amb la diferència que el tercer recolzament que completaria el trípod s'ha substituït, en el nostre cas, per un tirant de maroma de cànem.

CONCLUSIONS

El conjunt format pel cel i la tramoia alta de la Festa d'Elx que es disposa en l'actualitat és un dels elements de la representació la ideació del qual es troba perfectament datada, ja que s'utilitzà en la disposició actual en les representacions del 1761, capgirant l'escena que es disposava amb anterioritat.

Es tracta d'un dispositiu que fou prèviament ideat (i que degué dibuixar-se) per un arquitecte acadèmic, Marcos Evangelio, i autoritzat per la Vila i pel Consell de Castella. Açò implica que aquest conjunt respon a un moment històric clau en la història de la ciutat i en la història de l'arquitectura; pot ser considerat, doncs, com una intervenció culta i no popular arrelada en el tipus d'arquitectura tardobarroca o neoclàssica propugnada per l'Acadèmia.

A més, la pervivència fins els nostres dies d'una part dels enginyers i artefactes que componen el cel i la tramoia de la Festa d'Elx ens serveix per a veure en «viu» el funcionament dels aparells teatrals i constructius del segle XVIII.

Antonio Serrano Bru, Gaspar Jaén i Urban, «Algunes notes sobre el cel i la tramoia alta de la Festa d'Elx», en Autors diversos, *El cel en la Festa, Elx*, ed. Patronat Nacional del Misteri d'Elx y Diputació d'Alacant, 1995, 77 p., p. 16-24. «Algunas notas sobre el cielo y la tramoya alta de la Festa d'Elx», en Autors diversos, *El Misterio de Elche, Almagro*, ed. Museo Nacional del Teatro, 1998, 148 p., p. 121-130. «Algunes notes

sobre el cel i la tramoia alta de la Festa d'Elx», ponència presentada al «8é Col·loqui de la NACS», Indiana University, Bloomington, 01/03-10-1995.

PREGÓ DE LES FESTES DE SANT BONAVENTURA DE PEDREGUER (1997)

Pedregueres i pedreguers:

El vostre Ajuntament m'ha convidat a vindre des del sud del País Valencià per tal d'incitar-vos a la Festa de Sant Bonaventura, la festa de juliol que us uneix en els colors de l'alegria.

I ho faig de grat per que de nord a sud són moltes les coses que ens uneixen als valencians: els diferents parlars d'un mateix idioma, el mateix goig en la festa, la mateixa voluntat de sobreviure com a poble entre els pobles d'Europa.

Però també vull recordar-vos que la diversió i la festa són conseqüència del treball i de la unió. La festa, com el treball, com la lluita per la supervivència, fa que els pobles estiguen units, com ho esteu els de Pedreguer: un poble unit en el treball i en la festa, un poble que ha lluitat contra el lloc de pedres, el codolar que el nom anunciava, un poble on la col·lectivitat unida ha fet habitable la terra i el lloc.

Un poble com el vostre que treballa durament i sap traure el màxim profit del treball sap trobar també el temps i l'alegria de la festa. El sentit d'unitat dels pobles es fa i es manté en els projectes comuns, en l'adversitat i en l'alegrança. Un poble unit que es defensa unit dels perills ha de fer unit també la festa i ha de sentir-se, com us sentiu vosaltres, solidari i unit als altres pobles del món. Que són sinó els premis de Pedreguer a les tasques d'arquitectura cultura i solidaritat?

Estimem els pobles que ens han vist nàixer o viure i on tenim els nostres records més íntims. Estimem les coses que ens són més pròximes: els pares i els fills, l'espós i l'esposa, l'amiga i l'amic, el país i la terra.

Però també pot ser que d'un poble recordes una vesprada, quan des de dalt de l'ermita miraves el calvari de calç, manises i xiprers i abraçaves algú qui volies bé, i miraves el crepuscle que arribava i envoltava de blau, de rosa i violeta el Montgó, aqueix Montgó de pedra daurada tallada en vertical, omnipresent en la comarca com una fita des de la terra i des de la mar; el bell Montgó, com un guaita vora la Mediterrània, el Montgó, sentinella superb vora la costa, ferm en la llunyania, abraçat pel senyal dels incendis. I pot ser que estimes aqueix lloc, aqueix moment quan tens entre els braços algú qui vols bé. I el rodamón que portes dintre cerca el record de les ciutats i els pobles que ha travessat. I Pedreguer esdevé un mirall, un núvol de la memòria, una lletania sonora d'imatges vives i fràgils, com els fils de la vida.

Pedreguer, al cor d'una Marina bressolada per muntanyes, tarongerars i vinyes, un paisatge que pugué enamorar Ulisses camí d'Itaca, refugi de sirenes, perill per a navegants, llar de dees.

Pedreguer, on els nostres antics senyors, els àrabs d'alta saviesa, ens ensenyaven el treball de la llata i bastien marges de pedra seca que s'enlairaven per les serres dures i les feien habitables i productives.

Pedreguer repoblat de catalans i mallorquins, de paraules sonores i cognoms arrelats.

Vell Pedreguer d'emigracions cap a Argèlia i cap Amèrica.

Nou Pedreguer vingut de terra endins.

Pedreguer amb el poble antic desfigurat pels anys més negres.

Pedreguer que somiava arcs, frontons i columnes en el pensament i els dibuixos de l'arquitecte Antoni Gilabert

Pedreguer que refà la font de la plaça.

Pedreguer que lluita contra la terra que s'obri en un gran avenc que creix com un infern i engoleix tarongers, ametlers, garrofers i vinyes com si l'hades d'Homer aparegués a les afores del poble.

Pedreguer desesperat al davant d'aquells ramells de flames paoroses que avançaven sobre el poble.

Pedreguer que lluita contra les flames que amenacen abrasar-lo viu, que li planta cara al foc i cerca la seua supervivència.

Pedreguer embadalit davant la neu que cobreix el Casteller i la Segària.

Pedreguer de xiquets que parlen en valencià i juguen pel carrer.

Pedreguer que planta les vinyes.

Pedreguer que canta en la verema.

Pedreguer que al llibre de Cavanilles ja preparava el raïm en forma de panses.

Pedreguer que comerciava amb panses i amb oli.

Pedreguer de secà, Pedreguer de regadiu.

Pedreguer que planta bancals de tarongers.

Pedreguer, la flor del taronger i la collita de taronja.

Pedreguer que al segle XIX encetava una tradició en l'ús de la pleita de palmito de les serres veïnes.

Pedreguer de xicotetes indústries.

Pedreguer: la gent que treballa a les cases.

Pedreguer de barrets i de bosses.

Pedreguer que fa concerts i trau l'art al carrer.

Pedreguer que va pels cimals amb piquetes i cordes.

Pedreguer, senders de la muntanya, camins del cel i la natura.

Premis d'honor Vila de Pedreguer que honoren cada any la Vila de Pedreguer.

Pedreguer de festes sonades, de trobades i concursos.

Les quintaes de l'any a Pedreguer.

Pedreguer: les bandes de música pel carrer nou.

Pedreguer: hi ha un volteig de campanes que anuncia la festa.

Pedreguer: bous de corro, bous embolats, balls, coets i tronadors de la festa.

Pedreguer sopant a la plaça.

Pedreguer que intensament recorda els que ja se li n'han anat.

Pedreguer envoltat de perfums d'estiu per tanques, jardins i claustres.

Pedreguer, gesmils que cauen de les enramades.

Pedreguer que duia canotiers de la Toscana, cascos de Málaga i de Brasil, palmes d'Andalusia, pleita de la Xina, bova d'Indonèsia.

Com podria ser insensible a les injustícies un poble que coneix la mesura del món, la seua grandària, la seua grandesa, les seues misèries, les seues fronteres? Com no premiar tots aquells que solidàriament lluiten per l'abolició de la injustícia i la desigualtat?

Pedreguer, cant de solidaritat universal

Pedreguer que, en paraules del vostre poeta Vicent Pons, guarda sempre al cor la rebel·lió de l'esperança.

Pedreguers que heu endreçat la bandera del vostre escut, enlaireu les banderes de la llibertat i la solidaritat i recordeu a tot el País Valencià que no som un poble de vençuts, que ens omple l'orgull de la nostra arrel, l'orgull d'haver sabut véncer contratemps i dificultats de tota mena.

A Pedreguer, un poble que s'estima, la festa ha d'estar feta també de tot això: d'una voluntat d'unió, de permanència, de respecte, de solidaritat, de llibertat, de poesia.

Pedregueres i pedreguers: a la festa!

Visca Sant Bonaventura!

Visca Pedreguer!

«Pregó de les festes de Sant Bonaventura. Pedreguer, 11 de juliol del 1997», *Pedreguer, festes, juliol 98*, Pedreguer, ed. Ajuntament, 1998, sense paginació general.

MEMÒRIA DE LA RESTAURACIÓ DE LES ALES DE LA MANGRANA QUE ES VA FER L'ANY MCMLXXXIX I LA CAIGUDA I DESTRUCCIÓ DE LES DITES ALES EN ELS PREPARATIUS DE LA FESTA DEL MCMXCVII (1998)

La mangrana es guardava dalt del terrat, en el cel. I això feu que no la cremaren en guerra. Però aquell any, les sastresses de la Festa, qui tenien la botiga a la plaça del Mercat, es van queixar per que els costava molt de fincar-hi l'agulla en les cintes de la mangrana on cosien l'oripell que vestia i adornava l'artefacte, per la qual cosa calia arreglar-les o canviar-les del tot.

Eren aquelles unes cintes dures de plàstic de les que hom gastava per a enrotllar, tot estirant d'elles, les persianes venecianes de les finestres. Aquestes cintes havien estat posades en les ales de la mangrana uns anys abans, en una reparació d'urgència, pel tapisser de l'Alpuixarra. Un dels dos tapissers de l'Alpuixarra, germans, que vivien paret migera l'un amb l'altre i que no es parlaven des de que, molts anys arrere, havien tingut una brega molt sonada.

Els qui manaven en els assumptes de la Festa van decidir enviar les ales de la Mangrana a València, al taller de l'artista faller Manolo Martín. (Sempre solia buscar-se gent d'anomenada per a intervenir en les coses de la Festa, no de bades era l'orgull més gran de la ciutat).

L'artesà es posà a la feina, desmuntant amb tota cura els plafons d'escaiola i daurat, la pell de cuir amb moltes capes de pintura, de granat fosc. I sota aquell vell color mangra ribetejat de negre que formava uns dibuixos lletjos i sense sentit van aparéixer, com un esclat de formes i colors, xanglons de raïm entrelaçats amb espigues, d'un lleuger gust modernista, com un fons, sobre el color de mangrana o de taronja de les ales, pinyes verdes, ramassos d'or i plata pels extrems dels galls.

Tothom es va sorprendre i va gaudir quan aquell any veié eixir del cel la Mangrana, lluenta i preciosa, com si fos nova.

Però a poc a poc els trons i els maltractes d'un any i d'un altre any, anaren estropejant aquest adornament o aquell tros de tela. I a penes uns anys més tard, quan el MCMXCVII els tramoistes baixaven les ales en un braçat, nugades amb una corda, des del terrat a l'església per a que les sastresses cosiren l'oripell dins la cambra de l'arxiu, no van poder evitar que caigués tot el farcell des de dalt de la cúpula a terra i es fessen malbé les set ales, malgrat la protecció de les fundes de lona blava que les sastresess li havien fet a cada ala dos anys abans. (Un ala es va salvar de caure, puix que es trobava a la Casa de la Festa on li estaven fent unes fotografies)

El desori fou total. Els ferros es van doblegar i revirar, l'escaiola es clevilà i s'arrancà, les lones s'esgarraren. Feia pena veure a la cambra de l'arxiu de l'església, sobre el noble sòl de terra de pedra picada, les set antigues ales de la Mangrana tan destruïdes i fetes

malbé, en aquell mateix lloc on uns anys abans feien goig de tan lluentes i vives.

Encara que el fill del Mestre Vila la reparà amb una gran cura al seu petit taller del carrer de Daoiz, potser allò fou l'inici de la decadència de la Festa en la nostra ànima, quan vam començar a veure com introduïa les arrels en el pantà dels sentiments i les enveges de l'ànima humana, quan vam començar a patir dins nostre la lenta destrucció d'aquell drama secular. Pot ser era el temps que ens abandonava, els canvis de vestuari, de cel, de rituals i gestos el que allunyava la Festa de nosaltres, de la nostra vida.

I vam copsar que érem també un poble de bojós, orats, capçots i cabotes, que no ateniem a raons per que sempre pensavem que érem nosaltres els qui teniem la raó, impacients i precipitats. Un poble de caixcadors.

Vam mantenir aquella Festa quan ja no hi havia enlloc festes com aquella, però no fou cap mèrit: enlloc en quedava cap per que ja no calien enlloc. Eren unes representacions antigues que arreu Europa havien perdut la funció i el sentit primigeni. Com ens passà també amb els horts de palmeres que vam mantenir quan ja no calia, quan històricament s'havien d'haver tallat, haver acabat amb aquell bosc molest que feia nosa per a poder construir un eixample modern i unitari, tot al voltant la població antiga.

Hi vivia el petit món de les relacions personals, les relacions quotidianes, primitives, els amors i els odis, les baralles rabioses, els enuigs per a tota la vida i per a tota la mort.

Com tantes belles flors del pantà o la planúria, la Festa es nodria de la podridura d'Elx, dels excrements, del fem i el ferum, de passions primitives i ancestrals: d'enveges i rancúnies, de maltractes i ofenses, de xarrades, parlotades i humiliacions que es feien entre ells els habitants del poble.

Mai de sang, però, mai de mort. La Festa, per damunt tot, no li feia mal a ningú. La Festa, per damunt de tot, cantava.

PRESENTACIÓ D'HÈCTOR CÀMARA, LUIS GIMENO I EL WEBSITE www.lafesta.com (1999)

Pel camí, quan venia cap aquí, pensava en les coses que diria, en les notes que tenia preses i en com pensava començar. I em deia que actes com aquest ens aviven la sensació del pas del temps i de la renovació del món, aqueixa cosa màgica que té la idea d'un temps que es renova: els imparables cicles de les estacions, el part dels animals, la collita de la terra, els cels de la tardor, de l'hivern, i, de nou, de la primavera. Venia pensant en tot açò perquè, d'una banda, fer aquest acte en la *Mútua Illicitana* representa per a mi una tornada a aquells moments en els quals la *Mútua* tenia un paper important en l'organització i en la vida quotidiana del Misteri d'Elx. Era el temps quan el Conseller de Cultura em va nomenar *patrono* cap a l'any 1986 i aleshores, les reunions que feia el Patronat les feíem en aquest mateix Saló d'Actes. Després vingué la *Casa de la Festa*, però aleshores, la *Mútua*, des de la cordial i hàbil presidència del Patronat de D. José Ferrández Cruz, tingué una presència viva en el Misteri durant molts anys. Per tant, em donava alegria, quan venia cap aquí, que aquesta casa acollís un acte tan jove, un acte dels 18 ó 20 anys, com és aquest acte. I això em duia la sensació que els explicava a vostés d'allò vell i d'allò nou, d'allò que es renova, d'allò que passa, del que torna i del que mor, que en fi de comptes és la mateixa vida nostra de cada dia, i, sobretot, és la grandesa de la Festa d'Elx.

Aquesta sensació s'ha accentuat en arribar aquí i trobar-me amb el pare d'Hèctor (quan vaig parlar amb Hèctor i Luis ja els vaig dir que en aquesta mena d'actes, que, generalment, no solen estar gaire concorreguts, és deure familiar inapelable venir a recolzar als qui el fan i presenten el seu llibre, lligen els seus poemes, o exposen les seues pintures). Coneixia a Hèctor, però no coneixia a son pare - arriba un moment que coneixes els fills abans que els pares!- i resulta que son pare és un antic amic dels 17 anys, amb el qual vaig coincidir en alguna d'aquelles batalles culturals i socials del nostre Elx adolescent de finals dels anys 60. Amb la qual cosa se m'ha aguditzat la sensació de retrobar coses que formen part de tu mateix, però que es renoven d'una manera imparable i van quedant emmagatzenades no se sap ben bé on, fins que un dia torner a eixir a la llum.

Però, com sol passar quan tens ja uns quants anys, Hèctor em va conèixer a mi ans que jo a ell gràcies a Emília Barrachina, qui va llegir alguns sonets de *La Festa* a les seues classes de valencià de l'institut. Vaig saber de l'entusiasme amb què Hèctor acollí aquella obra, vaig obrir els calaixos, plens de boletes d'*alcàmfora*, on guardem les coses per als que venen darrere i on guardava alguns exemplars de *La Festa* (que aleshores pensava que era un llibre que s'havia exhaurit, encara que després va resultar que encara quedaven exemplars: misteris de les editorials i de les llibreries). I li vaig regalar aqueu llibret perquè pensava que estaria millor en les

seues mans noves que en un calaix amb olor d'hivern. Els calaixos s'han d'obrir, en fi de comptes, de tant en tant, per a que córrega i es renove l'aire i se'n vagen els peixets de plata. Quan li vaig escriure la dedicatòria, vaig tenir la mateixa sensació de pas del temps: regalava un llibre meu a una persona que no havia nascut encara quan el vaig escriure. Tenia la mateixa màgica sensació d'assistir al miracle que és el pas del temps, la renovació, la gent jove que ve a substituir-nos, que contínuament ens impulsa a fer noves les coses.

Temps després, quan Luis i Hèctor em van mostrar la seua pàgina web, tot venint a ma casa amb un ordinador portàtil, em vaig sorprendre molt quedament. Encara que estic acostumat a treballar amb gent jove (estudiants de primer d'arquitectura o d'arquitectura tècnica, que tenen 18 ó 19 anys), no estic acostumat a un nivell tan alt de rigor, interès i seriositat com el que vaig trobar en aquell treball. Era una visió madura i profunda de la Festa que tenia darrere unes quantes hores de treball i de dedicació, tant per a definir els continguts com per a definir la forma. El que pensava que seria mitja hora de conversa es convertí en tres llargues hores en les quals vaig aprendre molt, ja que sóc de l'opinió que quan la gent jove fa un treball interessant s'hi pot aprendre molt, sobretot quan hom té un esperit obert i intenta veure quines són les coses noves que porta el temps.

I ara, allò que una vegada Hèctor em demanà farà un parell d'anys al cel del Misteri, en certa manera, es comença a complir aquí. Amb la passió que caracteritza a la joventut, Hèctor em va manifestar el seu intens desig de formar part del Misteri. I l'únic consell que se'm va acudir va ser dir-li que havia de "*desitjar-ho molt ferventment*", desitjar-ho amb molta intensitat i amb molta fe amb el seu propi desig. Era un consell una mica abstracte que aleshores no sé si entengué, però que, després, sens dubte, ha entés. Per a formar part del Misteri, açò tan abstracte, tan genèric, els que tenen el do diví de cantar bé, de tenir una veu esplèndida, ho tenen més fàcil perquè poden ser angelets o Maries (i, encara, només els mascles, ja que les femelles encara ho tenen més complicat!), i més endavant poden ser apòstols o jueus. Però els que no tenim ni bona veu ni bona oïda ho tenim més difícil i, per tant, ens ho hem de fer d'una altra manera: ho hem de pintar, ho hem d'escriure, ho hem d'estudiar passant hores i hores davant dels llibres... Dir que cal desitjar intensament una cosa per tal de tenir-la no se m'acudí de bones a primeres. Si alguna virtut té la meua obra literària o arquitectònica és una virtut que compartim molta gent d'Elx, i consisteix en saber aprofitar allò que tenim. Amb l'aigua salada i dolenta del Vinalopó, un aigua que no aprofitava per a res, vam fer uns esplèndids camps de palmeres; amb oliveres i barrella vam fer en el s. XVIII una gran indústria sabonera; amb fibres vingudes de la Índia vam crear des de finals del s. XIX, una important indústria del calcer. Amb les misèries i les virtuts, amb les ombres i les lluentors que ens caracteritzen com a poble, hem

sabut aprofitar les contrarietats per a fer valdre allò que teníem. Quan vaig aconsellar a Hèctor un desig fervent, no m'ho inventava, sinó que feia meua una frase que Ramon Jaén li va dir a Pere Ibarra a començament del segle XX, i que em va colpir quan la vaig llegir en un periòdic de l'època. Era una frase que vaig recordar en un text dedicat a Fran López Bru, l'esplèndida pintora d'Elx que viu a Madrid. Quan Jaén va morir, Ibarra va fer pública una clarivent carta d'aquell en la qual minimitzava el que per a la gent d'Elx era una cosa importantíssima: ser Catedràtic de Literatura Espanyola en una universitat americana. Jaén deia que no tenia cap mèrit, ja que només havia fet servir l'antic refrany d'Elx que diu "*si vols ser bisbe, ficat-ho en lo cap*" (i ho deia amb aqueix preciós arcaisme que és l'article neutre *lo*). La primera cosa per aconseguir allò que hom vol és tenir-ho clar, desitjar-ho ferventment, d'una manera que totes les pròpies actuacions conduequen a aqueix objectiu. I ja sé que açò que dic no és cert sempre, però pot ser-ho moltes vegades. I és quelcom que vaig fer a l'any 1980, quan escrivia el llibret de *La Festa* i jo també volia ser part del Misteri. Conforme passà el temps la meua activitat, la activitat social en la qual tots ens trobem immersos, m'anà acostant a la Festa.

I l'altre dia, parlant amb Hèctor i Luis, els vaig advertir que arriba un moment en què la dificultat ja no radica en entrar, sinó en eixir de la Festa. Allò difícil ja no és formar part del Misteri, aqueixa part íntima integrada per centenars de persones d'Elx, sinó eixir-ne, desentendré's, que et done igual. La Festa, amb totes les seues grandeses i misèries, les seues virtuts i defectes, les seues llums, les seues ombres, és quelcom que t'enganxa i és difícil deixar de formar part d'aquest gran acte col·lectiu que cada 14 i 15 d'agost (i ho subratlle: cada 14 i 15 d'agost de cada any) fa la ciutat d'Elx per commemorar la mort i resurrecció de la Mare de Déu de l'Assumpció.

I què destacaria de la pàgina *web* que ara es presenta? Doncs tres coses que tothom que tinga Internet pot trobar-hi . I és fonamental entrar en Internet ja que és la gran biblioteca, no del futur, sinó de l'actualitat, d'ara mateix, on es pot trobar absolutament tot, una biblioteca sense fronteres, ni per al bé, ni per al mal. Un lloc on qualsevol pot entrar, i que fa que el material de la xarxa, no se sapiga a qui va destinat. Encara que ells vulguen que siga per als joves, poden entrar els joves, els menys joves, l'australià, l'americà, etc. En definitiva, és un territori sense fronteres de cap tipus, ni tècniques, ni de raça, ni de religió. Encara que siga cert que la frontera està en connectar-se o no a Internet, però això és un altre problema.

Deia que hi ha tres elements valuosos d'aquesta pàgina *web*. En primer lloc l'ús de les noves tecnologies, la difusió de l'estudi utilitzant les noves tecnologies. El segon valor important és la joventut de les dues persones que han fet tot el treball. I açò és especialment important perquè al voltant del Misteri, de la seua part

artística, de la gestió, dels cantors, dels tramoistes, de la gent que assiteix, etc. gairebé, sense adonar-nos'en s'està produint una paulatina i imparable degradació i envelliment. En el Patronat, sense anar més lluny, els més joves ja no som gaire joves i no s'hi veuen molts substituïts. Per tant, beneïda siga, també, la joventut i les finestres obertes per on corre l'aire lliure, fresc i nou dels 18 i els 20 anys, que li ve molt bé a una senyora tan vella com la Festa d'Elx que, damunt, com deia Francesc Massip, es posa més anys encara dels que té, i no com les dones i els homes d'ara que preferim llevar-nos anys. I en tercer lloc cal esmentar el rigor, l'extraordinari rigor en el contingut i en el muntatge de la pàgina *web* que han seguit els autors. I el rigor és una virtut no gaire comú en un poble com el nostre, excessivament donat a fantasies i a confondre una contalla o un relat amb un estudi científic i seriós, amb notes a peu de pàgina, amb dades feaents i comprobables.

D'aquestes tres coses que he dit adés: les noves tecnologies, la joventut i el rigor, amb què em quedaria? Quina seria la conclusió última que voldria transmetre'ls a tots vostés? Doncs, sens dubtar-ho, la tercera. Per una banda, les noves tecnologies són noves hui, però en uns anys ja no ho seran pas. Recordem que un invent com la perspectiva al s. XV per Brunelleschi fou quelcom extraordinari: les dones reclamaven la presència dels seus marits quan ells estaven pendents de la perspectiva. Així, Paolo Uccello estava embegut dibuixant la *Batalla de San Romano* i la dona li deia que vingués al llit, que ja estava bé de tanta perspectiva mentre ella es trobava soleta i abandonada, sense res que tirar-se a la boca... o a un altre lloc. Per tant, les novetats passen i allò que avui ho és, de novetat, allò que avui ho és, de tecnologia punta, en uns anys haurà envellit sense remei. Per altra banda, la joventut és una maltatia que acaba curant-se molt més ràpidament del que qualsevol jove es pensa. Passen els anys prestament i hom deixa de ser jove, i, sense adonar-se'n, comencen a clarejar-li els cabells, comença a tenir canes, etc., etc. L'esperit potser és una altra cosa, potser es manté jove més temps, però tampoc és veritat, i, en fi de comptes, envellim en cos i ànima sense adonar-nos-en.

En canvi, què és allò que podem trobar, aprofundir i créixer conforme passa el temps? Sens dubte, el rigor. Un plantejament rigorós en la producció artística o intel·lectual, en l'estudi i en l'acostament a tot allò que avui és novetat, però després serà vell i serà substituït per altra novetat. L'aproximació rigorosa a qualsevol producció intel·lectual, de creació, d'estudi, d'escriptura, de lectura, etc. és molt important i és quelcom que a Elx necessitem urgentment.

Així que jo animaria Hèctor i Luis a continuar la seua tasca amb un rigor igual o superior al que mostra aquesta pàgina *web*, ja que és una de les coses que més fruits i més satisfaccions els pot donar al llarg de la vida. I a tots vostés els anime a endinsar-se per aquests

circuits màgics d'Internet on també ha fet cau la nostra antiga i venerable Festa d'Elx.

Moltes gràcies per la seua atenció.

«Paraules de presentació d'Hèctor Càmara, Luís Gimeno i el seu *website* sobre la Festa d'Elx», *La Rella*, núm. 13, Elx, 2000, p. 177-180.

L'ARQUITECTURA DE LA FESTA (2000)

FRANCESC MASSIP: Moltes gràcies, Josep Martí. A mi em sap mal haver de passar notes del temps perquè s'estan dient coses molt interessants, cosa que indica que l'any que ve haurem d'ampliar aquesta jornada. Passo a presentar-vos a Gaspar Jaén i Urban, que és doctor arquitecte, i sobretot poeta, d'Elx. Jo recordo els límpids alexandrins d'aquell llibre sobre la festa. Aleshores jo estava estudiant la festa d'Elx, i Gaspar ha estat un dels *cicerone* més entusiastes de la festa. A més a més, [ha estat durant uns anys] [és] el responsable de la tramoia del cel i gràcies a això jo he pujat al cel, al cel de la festa d'Elx. Amb vosaltres, Gaspar Jaén.

GASPAR JAÉN: Moltes gràcies. Vaig a exposar un parell de reflexions i espere tenir cinc minuts per a passar unes quantes diapositives. La meua intervenció es titula "L'arquitectura de la festa". Ara bé, ¿quina és l'arquitectura de la festa? Jo diria que, en principi, l'arquitectura de la festa no és sinó la mateixa arquitectura de la ciutat, una arquitectura, però, prèviament transformada, vestida de festa, canviada. Així, l'espai de la festa seria un espai distint de l'espai teatral, çò és un espai diferent de l'escena de l'òpera, de la caixa italiana dels teatres burgesos, però també distint de l'espai urbà, burgès o capitalista que vivim cada dia els habitants del món occidental. Amb tot i això, potser l'espai de la festa, l'arquitectura de la festa, preludeja aquests dos espais, l'espai teatral (el dels teatres burgesos) i l'espai urbà burgès; sobretot el preludeja abans de l'especialització funcional del territori urbà que es fixa al segle XIX. Fet i fet, en moltes ocasions el mateix espai urbà pot arribar a ser subsidiari de les manifestacions festives. Si posem algun exemple d'Elx, que és el meu laboratori no sols festiu, sinó també el meu territori urbà, poètic, etc., trobem que en l'antic règim era habitual a Elx que les reparacions de les sèquies que travessaven la població o l'enderroc de les capelles que hi havia per damunt dels carrers, es justificassen perquè destorbaven el pas de les processons. Les processons de Setmana Santa, del Corpus i de l'Assumpció eren les grans manifestacions del cicle festiu de la ciutat.

D'altra banda, l'espai de la festa és un espai més o menys indefinit, un espai que es pot establir per a cada ocasió. En el cas d'Elx, de nou, l'interior i l'exterior de la vila murada, els carrers i les naus de l'església, amb totes les portes obertes, per on la gent entra i surt sense control, formen un espai unitari destinat a la festa d'agost. Per tant, l'arquitectura de la festa no estaria, fonamentalment, conformada per un espai extraordinari, sinó per l'espai de cada dia, un espai quotidià però transformat, l'arquitectura de la vida quotidiana vestida d'una altra manera, la qual cosa fa que adquireisca un significat diferent, un significat festiu. Res estrany, doncs, si

pensem que la mateixa gent, mudada o vestida de festa, adquireix un caràcter diferent uns determinats dies una vegada a l'any. Així, d'una banda, trons i focs d'artifici fan ritual aquest espai, el purifiquen i el preparen per al gran esdeveniment, el foc i el soroll netegen l'aire i espanten els mals esperits. I, d'altra banda, l'espai urbà, la ciutat, la vila, s'adornen amb arcs, garlandes, banderoles, plantes i flors, papers de colors vius retallats, aquells papers de barberelles de la nostra infantesa que tremolaven a Elx en els capvespres amb el ventijol fresc de l'estiu. Tot plegat es canvia el significat dels carrers i de les places. Era, evidentment, una obra de la col·lectivitat que replantejava, en transformar-lo, l'espai vital, quotidià, de cada dia, almenys una vegada a l'any.

Però l'espai de la festa comportava també una divisió de papers, un lloc per als qui actuen (actors, cantors o festers) i un altre lloc per al públic que els mira, els ou i participa. S'indica així, amb aquesta delimitació, amb aquest tancament, un itinerari simbòlic que atorga un nou significat a l'espai urbà i a l'arquitectura de la ciutat. A Elx, la processó del 15 d'agost pel matí no és sinó l'assenyalament d'un itinerari, una mera desfilada que converteix, però, la ciutat en Jerusalem; com també una desfilada de moros pot convertir un carrer en escenari teatral.

Fins aquí, una part de la reflexió. L'altra és que de vegades, també l'arquitectura es pot fer específicament per a la festa, com ara la gran església de Santa Maria d'Elx, que fou construïda per a arrecerar les representacions del Misteri. En aquest cas, arquitectes, polítics, escenògrafs, enginyers, van bastir un espai joiós, una arquitectura específica, per a una festa d'arrels tradicionals amb uns resultats absolutament reeixits. Però també en aquestes intervencions cultes, l'espai s'ha de vestir, s'ha de fer ritual o litúrgic, s'ha de fer diferent, s'ha de transformar. I en el cas d'Elx es creà un gran cel barroc, un teló que tancava la gran cúpula de l'església i que en la representació esdevenia el cel real, evangèlic, el cel ideal, el cel de més enllà de la vida i de la mort, el cel dels benaventurats, però també i, sobretot, esdevenia el cel físic que cobreix la ciutat, el cel de les tempestes, d'estiu o de tardor, un cel barroc, pintat sota la cúpula, que es troba relacionat amb els cels de les esglésies de la Contrareforma. Aquest cel, ideat durant el darrer quart del set-cents, no sols estava en funció de la maquinària que amagava, sinó que es relacionava amb el concepte barroc d'espectacle i d'espai a què servia, en dotar el conjunt de l'escena d'una extraordinària unitat i continuïtat en la visió espacial. Açò es confirma des de l'aspecte decoratiu. El cel de la festa d'Elx, amb la disposició figurativa original, es pot relacionar amb les grans pintures al fresc de moltes cúpules set-centistes, especialment aquelles que narren la glòria de Déu, o la glòria de l'Assumpta, com ara la superba Assumpció del Correggio de la catedral de Parma,

l'ascensió de Jesucrist, també del Correggio, a l'església de San Giovanni Evangelista de Parma, o el fresc de Palomino a la basílica dels Desemparats de València. Ens trobem, així, amb la incorporació d'elements cultes, d'autor, a la festa o a l'espectacle d'arrel tradicional. Aquests afegits cultes, però, esdevenen tradicionals, populars, amb el temps, perquè la gent, el poble, els fa seus si han quedat prou reeixits com per a què la gent se'ls faça seus.

Ja per acabar, els mostraré algunes imatges del que els he contat del meu laboratori, de la tramoia aèria de la festa d'Elx, que, repeteixo, fou una ideació d'arquitectura efímera culta per a una festa que havia anat arrelant, a poc a poc, en la tradició del poble d'Elx d'una forma viva des del final de l'edat mitjana fins avui mateix.

Comentaris mentre es passen les imatges: "L'església en el moment de la coronació. De nou l'església en el moment de la coronació. L'església en el moment de la baixada de l'àngel amb el cel que tanca la cúpula. La secció longitudinal amb els artefactes. Els homes que hi treballen i la mangrana que hi baixa, amb la lona corbada pel pes del cel de la cúpula. La mangrana vista des de dalt. Açò és el que veuen els tramoistes quan baixa l'aparell de la mangrana. Els terrats, que són el cel. Els terrats d'una església poden transformar-se i esdevenir una imatge física del cel. El cel amb el paisatge de palmeres i les serres del fons, i les cordes i les pedres que es deixaven els constructors de les esglésies dalt dels terrats. De nou, una altra secció, més elaborada, un document tècnic. El cel que es va cremar l'any 1936. Un projecte de cel amb els àngels i amb les portes del cel. El cel amb les portes del cel obertes per a deixar eixir la recèlica, un dels aparells celestials. Un projecte fantàstic de cel que no es va dur a terme. Un altre projecte de cel. El cel actual, amb les portes del cel tancades. De nou, una secció que ja havíem vist abans de l'església. L'espai de l'església encara sense vestir, sense transformar; en el terra està la lona que forma el cel i tanca la cúpula i es poden veure les cordes verticals que estan ja disposades per a pujar el cel. El cel disposat per a ser pujat i que tanque la cúpula. Les cordes que subjecten el cel que, a força de braços, es pujarà fins a la cúpula, fins a l'anell toral. Una altra imatge del mateix. El cel que està a mig camí, com una mena de balena gegant que es mou i que va tancant la llum que entra pels finestrals del tambor de la cúpula. De nou, una imatge de l'ascensió del cel. Una altra imatge del mateix, amb la cúpula del presbiteri. El cel està arribant dalt i va tancant la llum que entra pels tambors. Una vista del mateix des de dalt, del cel que va pujant, el cel de lona. El cel que es va estirant al màxim per a evitar les rugues de la tela. El cel amb la corda de protecció. Diferents aparells. Un document tècnic de la planta, l'alçat i les seccions dels documents, originats en el segle XVIII. Un dels aparells sense vestir, nu, amb els ferros i els coixins sobre els quals aniran els àngels. De

nou, els aparells celestials, la mangrana, la recèlica i la coronació, que s'acaben de traure del magatzem. Els homes traient les bigues. Els homes traslladant la biga mestra. Més aparells i la biga mestra, de ferro, al fons. Xarxes. Els homes en el torn a començament de segle XX. Els homes muntant la caseta que protegirà el torn. La caseta i el torn. La caseta i el torn, amb les cordes i les maromes enrotllades. La mangrana, disposada per a baixar. Els tramoistes en una foto de començament de segle XX. La secció tècnica dels tirants que aguanten tot l'artilugi de la tramoia aèria. La planta de la tramoia aèria, amb el teulat de fusta. Els homes muntant la càbria. La politja doble, per on passen les cordes dels aparells celestials. Els homes muntant la càbria. Les cordes. De nou, la politja doble. I ja, per acabar, aquesta imatge idealitzada del moment clau de la representació, on es corona l'Assumpta."

Moltes gràcies per la vostra atenció.

FRANCESC MASSIP: Gràcies, Gaspar, per aquestes imatges, realment esplèndides, sobre el vestiment de la cúpula. No havia vist mai com es muntava el cel, com es va aconseguint l'obscuritat.

ACTUALITAT, SENTIT I SUPERVIVÈNCIA DE LA FESTA D'ELX (2001)

Ja ho sabeu: la UNESCO ha declarat enguany patrimoni de la humanitat la representació de la Festa de l'Assumpció de la Mare de Déu, drama sacre enterament cantat que el poble d'Elx ha representat i representa a l'interior de l'església de Santa Maria tots els anys des del segle XV fins l'actualitat i al qual, amb aquest guardó, hom li ha reconegut el més elevat mèrit antropològic, artístic i cultural.

Cap altra representació medieval ha restat viva a tota Europa. Al llarg de cinc segles la Festa o Misteri d'Elx ha sobreviscut a les dificultats que acabaren amb les nombroses obres semblants que es feien al vell continent, des d'Itàlia fins Anglaterra. Aquells drames medievals s'extingiren amb les penúries econòmiques del segle XVI, amb l'exclaustració del teatre dels temples en temps de la contrarreforma, amb les idees laicitzants de la Il·lustració i, sobre tot, amb el nou règim burgès implantat universalment el segle XIX, que feu que aquestes representacions perdessen el sentit viu que tenien i passassen a ser una antigalla. El mateix Consell d'Elx deixà de pagar la capella de la Festa per a poder pagar el metge.

Però encara que modificada, empobrida i capgirada, la Festa d'Elx arribà al segle XX i, des d'aleshores, gràcies a Ibarra, Pedrell, d'Ors i molts més, ha estat valorada com un bé històric, artístic, cultural i turístic de primera magnitud, i, per tant, ha pogut comptar amb protecció legal i amb subvencions econòmiques dels poders públics.

Però la supervivència del drama d'Elx no ha estat cap producte de la natura ni del Vaticà, ni cap miracle de la Mare de Déu ni cap tossuderia dels elxans. Quin ha estat el nexa comú que ha permès que la Festa segueixca representant-se cada any dins de l'església de Santa Maria? Doncs el fet que, qüestió religiosa a part, la Festa haja estat una manifestació enlluernadora del poder constituït des del segle XVI fins l'actualitat. Del poder que la pagava, és clar, sempre civil, mai eclesiàstic, i que la promovia en tant que festa del poble i de la ciutat.

Així, doncs, en l'antic règim la Festa era la màxima manifestació del poder del consell municipal, enfrontat al poder feudal del senyor en una llarga disputa que començà a finals del XV i no acabà fins l'inici del XIX, amb l'abolició dels senyories jurisdiccionals. Així, en el moment culminant de la Festa, quan la Verge Assumpta era coronada enmig de l'aire de l'església, entre el cel i la terra, era ni més ni menys l'escut del consell de la ciutat, juntament amb el paraquet, el que es posava sobre el front de la celestial sobirana.

I així durant els segles que seguiren fins que al XIX, quan per això que en diuen lleis històriques, s'havia d'haver extingit la representació, i malgrat la profunda decadència que patí, la Festa d'Elx no va desaparèixer, car la burgesia il·licitana la feu seua, la mantingué i

seguí utilitzant-la com a símbol de la ciutat i com a símbol propi, de la nova classe social dominant.

I ja al segle XX, els nous poders que han consagrat el turisme, l'oci i la cultura de masses, han trobat en la Festa d'Elx un exemple arquetípic de valors universals exportables i que, per tant, es poden convertir en cultura, és a dir, en diners. I d'ahí, els dos sengles decrets de declaració monumental dictats, l'un per la Segona República (que, per cert, valgué de ben poc, car tot, església, aparells i imatge s'ho emportaren les flames el 1936) i l'altre pel franquisme, en una exaltació del paper que la Religió i la Dona havien de tenir en el règim. D'ahí la valoració i la prodigalitat amb que les administracions públiques i els medis de formació de masses d'individus l'han considerada d'uns anys ençà i la fama que ha assolit, ben poc benèfica en algunes ocasions per a l'arrel de poble i de veritat que segueix alienant en els racons més pregons de la Festa d'Elx.

Queda clar que les raons que donem no són prou per a explicar l'atracció i la fascinació poderoses que la Festa exerceix sobre aquells que la contemplen o que en formen part. L'intens poder màgic, ancestral i primitiu que té la Festa cal cercar-lo al marge de l'ús que se'n fa i al marge de la panxa que els agrada traure als que manen el dia de la representació resumida, *digest* o *light*, del 13 d'agost, un dissortat invent turístic-polític que els permet deixar una mica de banda la representació dels dies 14 i 15, la Vespra i la Festa, la verdadera, l'autèntica Festa, massa llarga per a turistitzar-la, i la deixen, encara, per a la gent. Es aquest enlluernament primitiu i actual, tradicional i culte, popular i selecte allò que continua donant-li sentit i emoció a la Festa d'Elx, malgrat l'ús que el Poder en fa.

Amb tot, molts pensem que per a mantenir el que conserva de veritat la Festa d'Elx caldrien més la humilitat i el recolliment que no pas la supèrbia i la vanaglòria. Esperem que ara, amb la declaració de la UNESCO, de gran valor públic i propagandístic (mireu el que diuen els periòdics i les televisions!), cada 14 i 15 d'agost els il·licitans pugam seguir fent la nostra Festa i no el seu Patrimoni de la Humanitat i que, així, no desaparega del tot la veritat comuna del poble, autèntica i profunda, que hi ha encara enganxada en aquesta representació de la Festa de l'Assumpció de la humil Mare de Déu que fem els d'Elx des del segle XV, si més no. Que així siga.

«Actualitat, sentit i supervivència de la Festa d'Elx», *El País. Quadern*, València, 24-05-2001, p. 1, 3.

"PRÒLEG" A JOAN CASTAÑO I GARCIA: APROXIMACIONS A LA FESTA D'ELX (2001)

Infatigablement i assenyada, amb una constant i tenaç dedicació, per a alegria i conhort dels que l'estimem i estimem el seu saber, els seus escrits i el subjecte del qual en parla, Joan Castaño segueix treballant dia rera dia, any rera any, per tal de conèixer i fer-nos sabedors de més i més coses sobre la Festa d'Elx. Així, ara ens presenta aquest extens recull d'articles redactats al llarg dels últims quinze anys, textos alguns dels quals són difícils de trobar i que ara se'ns lliuren oportunament revisats, travats i estructurats en un volum unitari, dens i gruixut, que fa goig i que du el suggerent i gens pretencions títol de *Aproximacions a la Festa d'Elx*.

Probablement, Joan Castaño és la persona que més ha llegit i més ha estudiat i, per tant, que més sap dels fets antics de la Festa. I també, és clar, dels fets contemporanis, de molts dels quals nosaltres mateixos hem estat actors i als quals també, encara que més tímidament, es refereix, de tant en tant, el nostre autor. De tot plegat en fa Castaño, com és característic del seu treball, una crònica o narració ben lligada d'esdeveniments i d'imatges que ajuden a copsar la intrahistòria del drama.

Es sabut que la vinculació de Joan Castaño amb la Festa és summament íntima des de fa anys, ja que, a banda dels vincles emotius i ancestrals, d'elxà de socarel, i a banda de ser, com diem, l'estudiós més profund i extens de tots els que s'han aproximat al drama, forma part del Patronat des de fa temps, fa d'arxiver d'aquest Patronat i, durant prop d'una dècada, ha estat Mestre de Cerimònies de la representació, un mestre d'extraordinària delicadesa i sensibilitat que, quan arribà el moment, deixà el càrreg, cansat de lluitar contra els elements desbocats que cria la mare Natura. Una gran pèrdua, ja que Joan desa dintre seu la memòria col·lectiva de la Festa i la seua memòria personal és el millor arxiu vivent amb què podem comptar els qui estimem la Festa i els qui temem per la seua integritat i pel seu manteniment fidel i viu, com un corcò que ens rosega, que ens corpren i que ens capfica.

Treballador insistent, amant dels arxius i de les biblioteques, des de ben jove Joan Castaño prengué consciència de la importància d'allò que ens arriba dels documents antics, un alè esmorteït, uns colors pàl·lids d'allò que fou, quan ja s'han mort els actors i, sense ells, les passions i les controvèrsies han perdut la vivesa que els animava. Car ja sabem que des de que en tenim notícia tota mena de passions i controvèrsies es belluguen constantment al voltant de la Festa.

Com sabem, durant les dues darreres dècades del segle XX s'han escrit uns quants assaigs i estudis i hom ha elaborat importants materials literaris i artístics sobre la Festa. Hi hagué l'exposició «Món i Misteri de la Festa d'Elx» i llurs seqüeles més recents; van veure la llum el llibre de Quirante (que en la Glòria estiga) i l'extraordinari llibre

de Massip, l'obra cabdal sobre la Festa; durant alguns anys, sota la direcció de Biel Sansano i del mateix Castaño, la revista municipal Festa d'Elx fou el punt de trobada dels estudiosos que va voler, mentre fou alcalde, Manuel Rodríguez des d'aquella inoblidable alcaldia oberta, dialogant i culta, un punt cosmopolita; i, darrerament, comença a apuntar una nova fornada de joves estudiosos, com ara Hèctor Càmara, Josep Càmara i Luís Gimeno, amb la seua magnífica pàgina a la Xarxa sobre la Festa on recullen de forma exacta, abundant i rigorosa textos, esdeveniments i bibliografia, tot convertint-la en un magnífic punt de consulta.

Si l'obra de Massip estudiava la Festa dins el teatre medieval europeu i català, els escrits de Castaño han sentat la base per a saber coses dels esdeveniments domèstics de la representació. Tres obres plenament madures destaquen entre la bibliografia publicada fins ara per Castaño: l'edició de la Consueta de Tàrraga (1992), el Repertori bibliogràfic (1994) i l'estudi de l'organització de la Festa (1997). Tot plegat, la figura de Joan Castaño ha estat central en el reviscolament viscut a Elx el darrer quart del segle XX, un procés dissortadament frenat pel retrocés que s'ha produït els darrers anys en la direcció política local, autonòmica i estatal, on, com als anys seixanta, ha tornat a primar el moviment de diners i, amb ell, l'especulació immobiliària i urbanística, l'ús pervers de l'espai públic i de l'automòbil i la destrucció urbana per damunt del pensament i de l'escriptura, de la investigació, de la creació i de l'edició de llibres.

Però malgrat les dificultats que es troba a Elx l'amant del passat, a partir del 1979 han estat incomputables els articles de Castaño sobre tot allò que tenia a veure amb la representació, uns articles gairebé sempre escrits en valencià, en una encomiable mostra de fidelitat a la llengua d'Elx i de la Festa. Hom perd el compte dels escrits que porta fets Joan Castaño, amb la seua dedicació pacient i imparable. Per això ens felicitem que veja la llum aquesta obra i felicitem la iniciativa editorial de l'Institut de Cultura de la Diputació, ja que és important per a la col·lectivitat que els autors apleguen els seus articles dispersos en un llibre per tal de presentar un corpus aglutinat que es pugui consultar fàcilment i còmoda i serveixca per a obres i estudiosos posteriors.

Els treballs de Castaño són acurats, ben fonamentats i útils per a saber el que ha estat la Festa i allò que convendria i allò que no convendria fer çà i lla. Es tracta de textos rigorosos, ben escrits i agradables de llegir que ens donen notícies exactes i fefaents i que ens porten una bafarada d'aire fresc en l'ambient sòrdid, malintencionat, envejós i ple d'interessos personals que moltes vegades envolta l'organització de la Festa i la vida pública a Elx. Res més lluny del «dejemos volar la imaginación» d'altres, blasmat pel nostre autor, o de la borumballa audiovisual i propagandística que des de fa uns anys tant de mal està fent a la visió clara i íntegra del drama.

Malgrat el problema que una agrupació d'articles solts pot presentar degut a repeticions difícils d'evitar i a una estructuració

sovint massa esquemàtica dels temes, paga la pena la intenció de clarificar el que se sap i la voluntat de conclusió, de resum en un moment determinat, així com l'abundància de dades i referències i el ritme pausat, descriptiu, eshaustiu dels articles. A més, tot plegat, malgrat el caràcter fragmentari i parcial dels textos, el conjunt presenta una unitat innegable.

Si, com deia el mestre Vila, Vicent Quiles, «n'hi ha uns que viuen per al Misteri i uns altres que viuen del Misteri», Joan Castaño és dels primers, dels que viuen per al Misteri amb una entrega total, i en el cas de Joan, havent hagut de suportar, fins i tot, més d'un atac groller d'algun que altre analfabet que fa de les baralles i de la discussió estèril la norma política de comportament a les reunions del Patronat. Un ambient de figurons i manífassers accentuat després de la declaració de la Festa per la UNESCO com a Patrimoni de la Humanitat, un reconeixement internacional que, per cert, deu molt més als treballs rigorosos d'autors com ara Castaño, Massip, Quirante o Gómez Muntané que als reportatges pseudodivulgatius i propagandístics impulsats darrerament per les institucions.

Així, en contrast amb la misèria que sovint ens gangrena i ens divideix als d'Elx, el profund valor investigador de Joan Castaño ve avalat pel conjunt dels seus escrits, que es fa més voluminos cada any, i que, com bé demostra el llibre que presentem, constitueix l'aportació més útil i extensa del nostre temps per al coneixement de la representació. Amb tot i això, aquests escrits no haurien de veure's com un luxe cultural, sinó com a ferramentes, sabers útils per als esdeveniments quotidians, per a les opinions, decisions i crítiques que hauríem de formar-nos abans d'actuar en tot allò que té a veure amb la Festa. Aqueix és, recordem-ho, el major valor dels records, de la memòria i del saber sobre un passat més o menys allunyat o recent: fer de tot plegat ferramentes per a la vida que hem de viure cada dia. Encara que els anys i Elx (i els anys a Elx) ens han tornat més incrèduls, esparvers i esquerps del que érem quan vam tornar a casa, ara i aquí voldríem seguir pensant en allò que escrivíem fa un temps, que la vida renaix i que l'ansia de saber és infinita i que sempre torna. I que l'home que veu com es mouen per damunt del seu cap el cel i les estrelles, sempre haurà d'inventar, per a explicar-s'ho o per a gaudir-ho, la ciència i la poesia. I que sempre més, algú, humilment, ens parlarà amb un gran amor de l'arrova de l'oli, d'una Festa que diu que feien al seu poble en honor de la Mare de Déu Assumpta cada 14 i 15 d'agost, quan els camps granaven i les primeres codonyetes madures apuntaven en les codonyeres de la vora de les séquies.

I amb aquesta aspiració de continuïtat col·lectiva, amb l'esperança que es pugui salvar alguna cosa de la destrossa que patim cada dia i que amenaça créixer i devorar-nos, des d'aquí li desitgem una llarga i fructífera vida, física i intel·lectual, al nostre autor, que no s'ature en el seu estudi insistent i pacient, que no deixi de llegir i escriure i que tots nosaltres pogam gaudir per molt de temps del seu

pou de saber, de la seua companyia amable i de la seua amistat, plena de virtuts. Que així siga.

Fi de *D'una festa que canta (pròlegs i epílegs al 'Llibre de la Festa
d'Elx')*.
Universitat d'Alacant, primavera del 2002.

Revisat: 30-04-2002